

Straipsniai

ŽALGIRIS: KAS ATSAKYTA Į NEATSAKYTUS KLAUSIMUS?

Alfredas Bumblauskas

Profesorius daktaras
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
El. paštas: alfredas.bumblauskas@if.vu.lt

Eligijus Šmidtas

Magistrantas
Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas
El. paštas: eligijus.smidtas@if.stud.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje siekiama įvertinti Žalgirio problemų, susijusių su mūšio eiga, suvokimą naujausioje lenkų istoriografijoje, visų pirma 2010 m. veikale „Lenkijos ir Lietuvos karas su Vokiečių ordinu 1409–1411 metais“. Vertinimo pagrindu pasirinktos Sveno Ekdahlio metodinės nuostatos – būtinybė vadovautis griežta šaltinių kritika ir Viduramžių karybos realijomis. Lenkų autorių „Lenkijos ir Lietuvos kare“ yra aptariami visi reikšmingi mūšio klausimai, vis dėlto esminių mūšio eigos momentų klausimais liekama prie nuomonės, jog patikimiausias šaltinis yra Dlugošo „Analai“. Užsiminus apie specifinę karybos sritį, „Lenkijos ir Lietuvos kare“ pripažįstama būtinybė gilintis į kariuomenės sandarą ir jos mūšio taktiką. Tačiau vadovautis Ekdahlio siūlomu modeliu, pagal kurį per silpnos savarankiškai veikti vėliavos buvo sutelkiamos į kovos pulkus („Schlachthaufen“), o pastarieji – į tris ešelonus („Treffen“), vis dar nesiryžtama ir vėliava tebelaikoma taktiniu vienetu. Taip pat neapsisprendžiama, ar priimti Ekdahlio ir Nadolskio nustatytą kovos rikiuotę pleištu, kuri, šalia rikiavimosi keliomis eilėmis, paliekama kaip viena iš galimų alternatyvų. Todėl konstatuotina, kad, nepaisant dalinės pažangos, „Lenkijos ir Lietuvos kare“ nenutolta nuo tradicinės S. M. Kuczyński mūšio versijos. Čia Dlugošo ar „Polskos Ludowos“ apžavai?

Reikšminiai žodžiai: Žalgirio mūšis, Lenkijos istoriografija, Ekdahlis.

Keywords: Zalgiris' battle, polish historiography, Ekdahl.

Įvadas

Šiuolaikinės žalgiristikos uždavinys aiškus – mitų puoselėjimui priešpriešinti mokslinę mūšio rekonstrukciją. Įsisąmoninant jos poreikį, lemiamą vaidmenį suvaidino švedų istorikas Svenas Ekdahlis, atskleidęs nusistovėjusių Žalgirio vaizdinių, sukurtų remiantis Dlugošo pasakojimu, nepatikimumą.

Mūsų 2010 m. straipsnyje „Žalgiris:

neatsakyti klausimai“¹ Ekdahlis maksimaliai išsivadavimas iš Dlugošo naratyvo įtakos – buvo priimta kaip pagrindinė programinė nuostata. Jos įgyvendinimas reikalauja iš naujo, pasitelkus ankstyvus šaltinius, peržiūrėti visus esminius mūšio eigos momentus – vietos, sąjungininkų įstojimo, lietuvių veiksmų, lenkiškojo

¹ A. Bumblauskas, 2010, p. 59–93; A. Bumblauskas, 2013, p. 205–237.

kautynių etapo ir kovos pabaigos. Be to, siekiant tikroviškai atkurti įvykius, ypač naudinga yra žinoti, kokia buvo kariuomenių sandara ir jų naudota kovos rikiuotė.

Vėliau paaiškėjo, kad, kol mūsų mokslinėje spaudoje Ekdahlis inspiruotos idėjos buvo dar tik keliamos, Lenkijoje jau buvo spausdinamas sunkiasvoris veikalas, kaip vylėmės, sugebėsiantis atsakyti į mums rūpimus klausimus. Tai kolektyvinė lenkų istorikų studija „Lenkijos ir Lietuvos karas su Vokiečių ordinu 1409–1411 metais“². Joje apžvelgiamos Žalgirio problematikos analizė ir yra šio teksto objektas. Bet pradėkime nuo Ekdahlis.

1. Ekdahlis perversmas ir jo recepcija pokomunistinėje lenkų ir lietuvių istoriografijoje

XIX–XX a. Žalgirio istoriografijos pamatas buvo patiklus rėmimasis Dluogošu. Pirmuoju skambučiu, skelbiančiu Dluogošo apologetikos pabaigą, galima laikyti Ekdahlis straipsnį „Lietuvių pabėgimas Tanenbergo mūšyje“³, su kuriuo jis prieš pusamžį (1963 m.) debiutavo Žalgirio tyrimų srityje. Straipsnis tapo plačiai žinomas dėl jame paskelbto sensacingo dokumento – 1413 m. rašyto laiško didžiajam magistrui, primenančio apsimestinio bėgimo manevrą, įvykdytą „didžiajame mūšyje“. Metodiniu požiūriu reikšmingiausia buvo tai, kad Ekdahlis, reabilituodamas Lietuvos kariuomenę, pasirėmė ankstyvais šaltiniais – minėtu laišku ir Konflikto kronika, atmesdamas vėlyvą Dluogošo pasakojimą. Toks veiksmas prieštaravo įsigalėjusiems Žalgirio rekonstravimo papročiams, nors

atitiko šaltinių kritikos, pavertusios istoriją mokslu, reikalavimus. Tačiau tai buvo tik vieno, tegu ir svarbaus, mūšio momento perkonstravimas. Būtinybė atsisakyti viso Dluogošo peršamo kautynių scenarijaus ir jo suformuotų mūšio taktikos vaizdinių išryškėjo vėliau Ekdahlisui paskelbus du plačios apimties darbus.

1976 m. pasirodė „Jono Dluogošo „Prūsų vėliavos““⁴. Iš esmės – tik gerai žinomo mūšio šaltinio, bet ne pačios kautynių eigos studija. Iš tikrųjų, nagrinėjant rankraščio „Banderia Prutenorum“ atsiradimo aplinkybes, patikimumą, jame pavaizduotų trofėjinių vėliavų priklausomybę konkrečioms būriams, buvo analizuoti ne patys svarbiausi Žalgirio klausimai. Tačiau idėją, kad būtina atsisakyti dar vienos įsisenėjusios mūšio rekonstravimo praktikos, piršo mokslininko pasirinktas analizės būdas, leidęs susigaudyti Ordino naudotų kovos ženklų įvairovėje nepalyginti geriau, nei prieš tai dirbusiems tyrinėtojams. Nustatyti vyresniąsias vėliavas ir jų paskirtį, suprasti, jog identiškos vėliavos priklauso tam pačiam būriui, pamatyti pagalbinių kovotojų vėliavėles – šitaip paneigiant Dluogošo sukurtą mitą, kad Vavelyje kabojo visas kryžiuočių vėliavų rinkinys – Ekdahlis padėjo orientavimasis Viduramžių kariuomenės sandaroje ir jos taktikoje. Svarbiausiu laikytinas antrasis šio darbo skyrius „Dėl skiriamųjų ženklų reikšmės Viduramžių kariuomenėse“⁵, įrodantis, jog, užuot bergždžiai stengusis visą karinio pobūdžio informaciją prabėgomis susižvejoti pačiuose Žalgirio mūšio šalti-

² S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybkowski, 2010.

³ S. Ekdahl, 1963, p. 11–19.

⁴ S. Ekdahl, 1976; lietuviškas vertimas: S. Ekdahl, 1992.

⁵ S. Ekdahl, 1976, p. 8–30; S. Ekdahl, 1992, p. 17–34.

niuose, reikia pradėti nuo rimtų karybos studijų. Ekdahlis nurodyti⁶ Gustavo Köhlerio⁷, Jano Franso Verbruggen⁸, Philippe'o Contamine'o⁹ veikalai – toks yra pradinis sąrašas literatūros, kuria naudojantis galima išsiaiškinti, kaip buvo kaunamasi Viduramžių mūšyje. Tik tuomet prasminga imtis rekonstruoti Žalgirį.

Kitas, metodiniu atžvilgiu pats reikšmingiausias Ekdahlis darbas – jo suplanuoto dvitomio „1410. Mūšis prie Tanenbergo“ pirmasis tomas, išleistas 1982 m.¹⁰ Jame visas Žalgirio šaltinių blokas pristatytas, išnagrinėtas ir įvertintas vadovaujantis šaltinių kritikos nuostatomis. Kitaip sakant, tai yra tokia šaltinių apžvalga, kuri padeda susigaudyti rašytinio palikimo įvairovėje, suprasti, kokie liudijimai yra svarbiausi, patikimiausi ir koncentruotis į juose pateikiamus duomenis. Prie tokių liudijimų nepriskirtinas lenkų kronikininko Dlugošo pasakojimas, iki tol laikytas pačiu svarbiausiu. Informacijos apie Žalgirį kilmė, išanalizuota Ekdahlis, verčia manyti, kad pirmenybę reikėtų teikti ne „Jano Dlugošo šlovingosios Lenkijos karalystės analams“

⁶ S. Ekdahl, 1976, p. 9–11 ir išnašos 3, 7, 9, 11; S. Ekdahl, 1992, p. 17–18 ir išnašos 3, 7, 9 (1), 11.

⁷ Iš Ekdahlis išvardytų Viduramžių mūšio taktikai svarbiausi yra: G. Köhler, *Die Entwicklung der Kriegswesens und der Kriegsführung in der Ritterzeit von Mitte des 11. Jahrhunderts bis zu den Hussitenkriegen in 3 Bänden, Bd. 3, H. 2: Die Entwicklung der personellen Streitkräfte in der Ritterzeit*, Breslau, 1889; *Bd. 3, H. 3: Die Entwicklung der Kriegsführung in der Ritterzeit*, Breslau, 1889.

⁸ J. F. Verbruggen, 2002 (1. leid.: *De Krijgskunst in West-Europa in de Middeleeuwen (IXe tot Begin XIVe)*, Brussel, 1954).

⁹ Ekdahlis nurodo: Ph. Contamine, 1972. Jo nuorodą galima papildyti svarbesniu ir prieinamesniu veikalu: Ph. Contamine, 1992 (1. leid.: *La Guerre au Moyen Âge*, Paris, 1980).

¹⁰ S. Ekdahl, 1982; lenkiškas vertimas: S. Ekdahl, 2010.

(toliau juos vadinsime Dlugošo Analais), rašytiems 1455–1480 m., bet ankstyviausiems šaltiniams. Jų rinkinį sudaro Jogailos laišakai iš mūšio lauko, 1413 m. laiškas didžiajam magistrui ir Konflikto, Jano Reddeno (Posilgės tęsėjo), Monstrelet bei St. Denis vienuolio kronikos¹¹. Išsamiausiai mūšio eiga aprašyta dviejose – Konflikto ir Jano Reddeno – kronikose, Ekdahlis pavadintose Žalgirio tyrimų „kertiniais akmenimis“¹². Bandant pasiremti abiem minėtais šaltiniais, pagrindine problema tampa ankstyvų lenkiškos ir vokiškos versijų tarpusavio prieštaravimai, sąlygoti Ordino ir Lenkijos karaliaus dvaro propagandinių varžybų, švedų tyrinėtojo veikale plačiai nušviestu¹³ tam, kad, nustačius vienos ir kitos pusės melagystes, perlenkimus ir nutylėjimus, būtų galima pamatyti tikrąją kautynių eigą.

Be to, Ekdahlis skatina keisti požiūrį į Dlugošo pasakojimą, atskleidžiamas talentingo kronikininko sugalvotas siužetines linijas, kurių viena svarbiausių yra priešprieša tarp karingojo Vytauto ir taikaus bei pamaldaus Jogailos. Didysis kunigaikštis kartu su išpuikusiu magistru Dievo nubaudžiami tuo, kad jų kariuomenės priverčiamos bėgti arba sumušamos, o karalius apdovanojamas pergale¹⁴. Tokiu būdu paaiškėja abiejų pagrindinių Žalgirio mitų – Vytauto vadovavimo bei lietuvių pabėgimo – ištakos.

¹¹ S. Ekdahl, 1982, p. 127–156, 181–196 ir il. 33 (po p. 176, kurioje pateikta visų svarbiausių ankstyvųjų šaltinių ištakų schema); S. Ekdahl, 2010, p. 131–157, 179–193 ir il. 33 (il. rinkinyje po p. 176).

¹² S. Ekdahl, 1982, p. 195; S. Ekdahl, 2010, p. 192.

¹³ S. Ekdahl, 1982, p. 156–181, 196–205; S. Ekdahl, 2010, p. 157–179, 193–201.

¹⁴ S. Ekdahl, 1982, p. 267–269, 271; S. Ekdahl, 2010, p. 252–255.

Apibendrinant galima pasakyti, kad 1963–1982 m. Ekdahlis įvykdė metodinį žalgiristikos perversmą. Mokslinis instrumentarijus – šaltinių kritika ir Viduramžių mūšio taktika – buvo priešpriešinti Dlugošo primatui, lydimam įvairių jo pasakojimo tobulinimo variantų, atliekamų pasitelkus „žirkles ir klijus“. Tačiau netrukus išryškėjo lėto pažangių darbo metodų perėmimo problema. Norint atlikti objektyvią rekonstrukciją, buvo privalu atsisakyti „tautinio kriterijaus“, skatinusio pasirinkti sklandų Dlugošo siužetą, lengviausiai pasiduodantį apdorojimui, ir visuomet pakuždėdavusio į ausį, kurioje vietoje ir ką iš jo dera „iškirpti“ arba, priešingai, „įklijuoti“ iš kito šaltinio. Iš komunizmo gniaužtų išsivadavusiems Lenkijos ir Lietuvos istorikams, ugdytiems su šūkiu „istorija – ideologijos tarnaitė“, pereiti prie kitokio savo profesinės veiklos supratimo buvo keblu. Todėl abiejose pokomunistinėse Žalgirio mūšio eigą plačiau nagrinėjusiose studijose – Andrzejaus Nadolskio „Griunvaldas. Rinktinės problemos“¹⁵ ir Mečislovo Jučo „Žalgirio mūšis“¹⁶, pasirodžiusiose vienu metu, 1990-aisiais, Ekdahlio metodika naudotasi labai ribotai, t. y. tik tais atvejais, kai ji padėjo dar labiau sustiprinti įprastus nacionalinius vaizdinius.

Lodzės archeologas Nadolskis stėjo ginti Lenkijoje viešpatavusios S. M. Kuczyński mūšio versijos¹⁷, ištisai besiremiančios Dlugošo pasakojimu. Bandydamas išsaugoti visus ideologiškai reikšmingus šios versijos postulatus, Nadolskis pernelyg nesuko galvos dėl to, ar jo pateikiami kon-

trargumentai yra įtikinami. Pavyzdžiui, jis pareiškė, kad kryžiuočių kariuomenė Žalgirio mūšyje greičiausiai nenaudojo vieno iš savo vyresniųjų ženklų – Marijos vėliavos, savo nuomonę grįsdamas tuo, kad jos ne tik nėra „Banderia Prutenorum“, bet apie ją taip pat neužsimena joks šaltinis¹⁸, nors Ekdahlis tokius šaltinius nurodė. Aki vaizdu, jog už to slypėjo noras ir toliau manyti, kad tautiečiai buvo vieninteliai nugalėtojai, susigrobę visus trofėjus. Tačiau švedų tyrinėtojo pateiktus duomenis apie kovos rikiuotę Nadolskis sugebėjo paversti S. M. Kuczyński vaizdinio tikroviškumą sustiprinančiu elementu. Antrinant Ekdahliui, „Griunvalde. Rinktinėse problemose“ pripažįstamas rikiavimasis pleištu, pateikiami XV–XVI a. pleiščių aprašymai, papildyti tokios rikiuotės schema, ir įrodymai, kad ją naudojo abi kovojusios pusės¹⁹. Be to, buvo aptarti kavalerijos kautynių ypatumai²⁰. Nadolskio padaryta korekcija iki šiol atsispindi lenkiškuose šviečiamojo pobūdžio rašiniuose, kuriuose pleiščių naudojimas Žalgiryje laikomas nebeginčijamu faktu²¹.

Mečislovo Jučo monografijoje Ekdahlio įdirbiu buvo pasinaudota nagrinėjant tariamo lietuvių pabėgimo klausimą. Kad Lietuvos kariuomenė ne pabėgo, kaip rašė Dlugošas, bet įvykdė apsimestinio bėgimo manevrą, įrodoma lemiamu argumentu pasitelkus 1413 m. laišką didžiajam magistrui, kurio turinys gretinamas su kitų ankstyvų šaltinių liudijimais²². Tačiau įžvalgumo pasigendame, vos tik Dlugošo

¹⁵ A. Nadolski, 1990.

¹⁶ M. Jučas, 1990.

¹⁷ S. M. Kuczyński, 1955, p. 270–318; 1960, p. 324–377; 1966, p. 358–419; 1980 ir 1987, p. 362–425.

¹⁸ A. Nadolski, 1990, p. 156.

¹⁹ Ten pat, p. 85–87 ir pieš. 3 (p. 84).

²⁰ Ten pat, p. 90–91.

²¹ M. Skropek, 2010, p. 88–95, čia p. 95.

²² M. Jučas, 1990, p. 113–115; 1999, p. 230–232.

sugalvotas mitas atsisuka kita, lietuvių tyrinėtoji malonia, puse – ypač pabrėžiamu Vytauto veiklumu ir karingumu. Iš to daroma išvada, kad didysis kunigaikštis vadovavo ne tik nuosavai, bet ir Lenkijos kariuomenei tiek žygyje, tiek mūšio metu²³. Išskyrus lietuvių manevrą, visą likusią mūšio eigą Jučas rekonstruoja tebesivadaudamas Dluogošo pasakojimu, prie kurio, kaip papildoma, priderinama kita informacija. Geriausiai tokia tradicinė darbo metodika atsiskleidžia „Žalgirio mūšio“ 1999 m. leidime, kur plačiai aptariamoms penkios kautynių fazės²⁴. 2009 m. buvo pateiktas dar vienas, šių sykių gerokai sutrumpintas, minėtos monografijos variantas su nauju, bet vis tiek senais metodais sukonstruotu mūšio eigos aprašymu²⁵.

Praėjus dvidešimtmečiui po lemtingų 1990-ųjų, pasitinkant naują Žalgirio jubiliejų, pasirodė nauja fundamentali studija – „Lenkijos ir Lietuvos karas“. Už visą Didžiojo karo įvykių nušvietimą ji mūsų šalyje nusipelnė labai gero įvertinimo²⁶. Tačiau mums rūpi pagrindinis to karo įvykis – pats Žalgirio mūšis, kuriam skirta maždaug 100 puslapių²⁷ šio veikalo ketvirtame skyriuje „1410 metų vasaros žygis“, parašytame dr. Krzysztofo Kwiatkowskio.

2. Ekdahlis teisus, bet pagrindinis šaltinis – Dluogošas

Aptardamas mūšį, Kwiatkowskis daugiau ar mažiau analizavo keturias didžiąsias

Žalgirio problemas, iš kurių visuomet montuojamas rekonstrukcijos karkasas: mūšio lauko, sąjungininkų įsitraukimo į kautynes, lietuvių veiksmų pobūdžio ir lenkų kovos tada, kai jie liko vieni. Visais keturiais atvejais susiduriame su vienas kitam prieštaraujančių šaltinių teiginiais. Tokioje situacijoje tiesą galima nustatyti tikrai pasitelkus šaltinių kritiką. Tai reiškia, kad privalu vadovautis Ekdahlio veikale „1410. Mūšis prie Tanenbergo“ atlikta Žalgirio šaltinių analize ir įvertinimu, sakančiais, jog ankstyvų, vienalaikių įvykiui šaltinių liudijimai yra dešimteriopai vertingesni nei vėlyvų, tarp jų ir Dluogošo. Šios nuostatos ignoravimas yra pagrindinė „Lenkijos ir Lietuvos kare“ pristatomo mūšio vaizdinio kliautis.

2.1. Ditrambai Ekdahliui... ir jo kritikams

Prieš pradėdamas nagrinėti kautynių eigą, Kwiatkowskis veikalą „1410. Mūšis prie Tanenbergo“ įvertino labai palankiai, apibūdindamas jį „parankine studija Žalgirio tyrimams“²⁸. Svarbiausia, kad, kartu su „pamatiniu“ Ekdahlio vaidmeniu analizuojant XV a. Žalgirio šaltinius ir iškeliant ankstyvuosius liudijimus, pripažįstamas lemiamas švedų tyrinėtojo įnašas nuvainikuojant Dluogošą, nes šis „*teisingai pabrėžė santykinai mažą Dluogošo Metraščių kaip šaltinio vertę*“²⁹. Vis dėlto toliau Kwiatkowskis, bandydamas „pakoreguoti“ Ekdahlį, imasi labai painiai įrodinėti kaip, jo supratimu, reikėtų elgtis su Dluogošo pasakojime pateikiama informacija. Dabar jis teigia kitka – esą „programinė nepagar-

²³ Ten pat, 1990, p. 86–90; 1999, p. 190–195.

²⁴ Ten pat, 1999, p. 242–243.

²⁵ Ten pat, 2009, p. 77–86.

²⁶ R. Petrauskas, 2011, p. 138–144.

²⁷ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, apytikriai p. 373–456, taigi 84 puslapiai, prie kurių galima pridėti dar keliolika puslapių iš kitų IV skyriaus vietų.

²⁸ Ten pat, p. 386, išnaša 731.

²⁹ Ten pat, p. 385.

ba“ („programowa“ niejako nieufność“) Długošui yra negatyvus dalykas, nes reikia atsižvelgti į tai, kaip kiekvienas faktas pateko į jo Analus, už tai lenkų oponentai S. Ekdahlui priekaištavo „*daugeliu atveju teisingai*“³⁰. Kad šaltinius reikia tikrinti – banalybė. Argi Ekdahlis kada nors ir kur nors sako kitaip? Žinoma, negalima automatiškai atmesti visų Długošo Analuose pateikiamų faktų remiantis vien tuo, jog tai vėlyvas šaltinis. Kiekvieno patikimumą reikia patikrinti. Geriausia – sugretinus su ankstyvų šaltinių duomenimis. Deja, kaip matysime toliau, pats Kwiatkowski to visiškai nedaro.

2.2. Mūšio lauko lokalizacija – pagal Długošo nuorodą į Laubeno ežerą

Kautynių vieta yra vienas iš jų eigai turinčių įtakos veiksnių. Taigi, istorikams svarbu kuo tiksliau nustatyti Žalgirio mūšio lauką ne vien dėl paminklo. Pamatiniu orientyru laikomi 1411 m. trikampyje tarp Griunfeldo, Tanenbergo ir Liudvigsdorfo kaimų žuvusiems krikščionims atminti pastatytos koplyčios griuvėsiai. Jie žymi Ordino kariuomenės stovyklą. Jeigu tikėsime Długošu, Jogailos kariuomenė prieš mūšį apsistojo prie Laubeno ežero³¹, esančio į pietryčius nuo koplyčios. Tokiu atveju į tą pusę nuo jos turėjo vykti ir mūšis. Długošo pasakojimu paremta mūšio lauko locali-

zacija Žalgirio istoriografijoje viešpatavo beveik du šimtmečius. Iššūkį jai metė Ekdahlis, savo versiją išsamiai paaiškinęs tik 2009 m. publikuotame straipsnyje³². Atmetęs vėlyvą Długošo informaciją, jis atkreipė dėmesį į vadinamuosius Torunės Analus (visas pavadinimas „Torunės pranciškonų Prūsijos analai“), baigtus rašyti 1410 m., kurie nurodo, kad Lenkijos karalius prieš mūšį buvo įsirengęs stovyklą netoli Vierzighubeno dvaro³³. Šie duomenys, turint galvoje kovą prasidėjus apie vidurdienį, derinasi su XVI a. pradžios Simono Grunau „Prūsijos kronikos“ paaiškinimu, kad didysis magistras išsiuntė heroldus su kalavijais, siekdamas išprovokuoti kautynes, kol saulė nepradėjo šviesti kryžiuočiams į akis³⁴. Abiejų šaltinių parodymai vertė pripažinti sąjungininkus priartėjus prie Griunfeldo kaimo iš vakarų pusės, taigi ir mūšio lauką buvus kitur – į pietvakarius nuo koplyčios³⁵.

Šaltinių kritikos požiūriu sprendimas nepriekaištingas. Nors Kwiatkowski pareiškė, kad S. Ekdahlio koncepcija yra „nepriimtina“ – „nie do utrzymania“³⁶. Neigiamą išvadą, antrinančią Nadolskio verdiktui³⁷, jis parėmė keletu argumentų.

³⁰ Ten pat, p. 385–386 ir išnaša 731, kur nurodomos M. Biskupo, G. Labudos recenzijos Ekdahlui bei Nadolskiui.

³¹ *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae opera venerabilis domini Joannis Długossii canonici Cracoviensis; Liber decimus et undecimus* [toliau – *Annales*, Lib. X, XI], Varsaviae, 1997, p. 87; *Jana Długo-sza roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 10 i 11: 1406–1412 [toliau – *Roczniki*, Ks. 10, 11], Warszawa, 1982, p. 99.

³² S. Ekdahl, 2009, p. 31–103. Pats autorius nurodo, kad šios idėjos Gioteburgo universiteto seminare buvo iškeltos dar 1965 m. ir pateikė nuorodą į neišspausdintą tekstą – žr.: ten pat, p. 31.

³³ Ten pat, p. 33; „Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941–1410)“, in: *Scriptores Rerum Prussicarum* [toliau – SRPr.], hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Bd. 3, Leipzig, 1866, p. 13–318, čia p. 314.

³⁴ S. Ekdahl, 2009, p. 44; *Simon Grunau's Preussische Chronik*, hrsg. v. Dr. M. Perlbach, Bd. 1, Tractat I–XIV, Leipzig, 1876, p. 734.

³⁵ S. Ekdahl, 2009, p. 42, 55–56 ir iliustr. 8–9 (p. 68–69).

³⁶ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szveda, S. Szybkowski, 2010, p. 401.

³⁷ A. Nadolski, 1990, p. 128 ir 134.

Prieš pristatydami tris pirmuosius, turime paaiškinti skaitytojams, kad, liepos 13 d. išžygiavusios iš Soldau (lenk. Działdowo), pasiekti Vierzighufeno dvarą Jogailos pajėgos galėjo tik aplenkusios Didįjį ir Mažąjį Damerau ežerus (lenk. Dąbrowa Wielka i Mala) su jų sąsmauką saugančiu Gilgenburgo (lenk. Dąbrówno) miestu, per kurį iš pietų į šiaurę, link minėto dvaroėjo kelias, už miesto ir ežerų viena atšaka pasukantis į rytus, link Griunfeldo. Remdamasis tokia situacija, Kwiatkowskis teigia³⁸: 1) paimtas miestas vakare degė, todėl tapo nepereinamas, o apeiti ežerų taip pat nebuvo įmanoma; 2) persikėlimo šiauriau Gilgenburgo liepos 14 d. galimybę pašalina Dlugošo teiginys, jog karaliaus kariuomenė ankstų liepos 15-osios rytą, iki pasiekė mūšio lauką, nužygiavo dvi mylias (Vierzighufenas yra tik už apytikriai 5,5 km, t. y. kiek daugiau nei už pusės mylios nuo jo); 3) rytinis žygis iki sustojimo mišioms truko 3–4 val., todėl mažai tikėtina, kad Jogailos daliniai per tą laiką teįveikė tik 5,5 km. Argumentų silpnumas stebina. Nejaugi kariuomenė nėra pajėgi, pasukusi į šalį nuo kelio, apeiti ežerus ir miestą? Kąžkodėl Kwiatkowskis tuo neabejoja, kai pasirenka tradicinę apylanką kita puse, link Laubeno. Žygio trukmę jis nustatė, apskaičiavęs³⁹, kiek laiko galėjo praeiti nuo saulės patekėjimo apie 4.00 iki sustojimo klausytis mišų tarp 7.00 ar 8.00 ir suderino ją su Dlugošo pastaba, jog buvo nueita pora mylių. Iš tikrųjų sunku pasakyti, kada pradėta žygiuoti, nes neaišku, kiek laiko buvo prarasta nesėkmingai bandant pastatyti žygio kopolyčios palapinę. Lygiai taip pat negalima tvirtinti, kad kariuome-

³⁸ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 374, išnaša 683.

³⁹ Ten pat, p. 391–392.

nė per 3–4 val. būtinai turėjo nužygiuoti gerokai daugiau nei 5,5 km. Juk išėjus iš Vierzighufeno jai tektų gaišti įveikiant du upelius ties Saminu. O tai taip pat reikautų laiko.

Bet labiausiai krinta į akis rėmimasis Dlugošu. Kaip jo pasakojimas tapo patikimesnis nei Torunės Analų? Šaltinių vertę dviem ėjimais sukeitė pats Kwiatkowskis. Pirmiausia jis pasistengė „irodyti“, kad ta Dlugošo teksto dalis, kurioje dėstoma apie įvykius lemiamų kautynių išvakarėse, patikimumu nenusileidžia ankstyvai Konflikto kronikai – lenkiškam šaltiniui, parašytam 1410 m. pabaigoje arba 1411 m. pradžioje. Tam buvo pasirinktas savo data (liepos 13 d.) artimas mūšiui Gilgenburgo šturmo epizodas. Pasak Konflikto kronikos, karaliui įsakius, miestą užėmė ne kilmingi kariai, bet „paprasti žmonės“⁴⁰. Dlugošas rašo detalčiau ir kitaip. Karaliaus kariuomenė apsisusto už pusės mylios (maždaug 4 km) nuo miesto. Apžiūrėti Gilgenburgo priėjusi lenkų riterija susikovė su juos pasitikusiais priešais, kuriuos nugalejo ir privertė bėgti, o paskui, be karaliaus įsakymo, pradėjo šturmą. Sužinojęs kas vyksta, Jogaila įsakė nutraukti puolimą, bet kariai jam nepakluso ir galiausiai miestą užėmė⁴¹. Kwiatkowskio nuomone, abu pasakojimai skiriasi tik iš pirmo žvilgsnio, bet iš tikrųjų juos galima suderinti, todėl Dlugošas šioje vietoje taip pat yra patikimas⁴². Atsispyrus nuo tokių šaltinių palyginimo

⁴⁰ *Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum cruciferis. Anno Christi 1410*, wyd. Z. Celichowski, Poznań, 1911, p. 19; *Kronika konfliktu Władysława króla polskiego z krzyżakami w roku pańskim 1410*, przeł. J. Danka i A. Nadolski, Olsztyn, 1988, p. 8.

⁴¹ *Annales*, Lib. X, XI, p. 83; *Roczniki*. Ks. 10, 11, p. 95–96.

⁴² S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 376–377, t. p. 374, išnaša 683.

aukštumų, pareiškiamas įsitikinimas, jog pusės mylios atstumu nuo miesto įrengta stovykla buvo pietiniame Damerau ežero krante, tuo remiantis, atmetama Ekdahlio versija apie apsistojimą prie šiaurinio kranto, netoli Vierzighufeno⁴³. Priminsime švedų tyrinėtojo pastabą, kad Dlugošas nepatikslina, prie kurio ežero kranto, pietinio ar šiaurinio, apsistojo karaliaus kariuomenė, todėl pietiniame, iš kur galima žygiuoti link Laubeno, ją mano buvus tikrai minėtu kronikininku pasitikintys istorikai⁴⁴.

Torunės Analų informacija „paversta“ abejotina pareiškus, jog turime tikrai vieną rankraštį iš XVI a. vidurio, paskui daroma tokia išvada: „<...> sunku tiksliai pasakyti, kaip iš pradžių atrodė metraščio įrašai, liečiantys 1410 m.“⁴⁵ Tačiau, šitaip suniekinus šaltinį, neatsižvelgiama į du dalykus. Visų pirma, tasai vėlyvas rankraštis yra nuorašas, kitaip sakant, kopija, o ne perdirbinys. Šaltinių kritikoje nuorašą įprasta laikyti lygiu originalui (be kitko – ir informacijos datavimo atžvilgiu). O antra – jei kilo įtarimas, kad kopijuojant buvo redaguojama, t. y. daromi pakeitimai, reikia atlikti patikrą pasitelkus kitus šaltinius. Ekdahlis visas abejones dėl Torunės Analų nuorodos į Vierzighufeną pašalina, pasinaudojęs Simono Grunau kronika. Nors abu šaltiniai nesusiję, jų versijos dera viena prie kitos: Jogailai atžygiavus nuo minėto dvaro, iš vakarų pusės, popiečio saulė kryžiuočiams iš tikro taptų nepalanki⁴⁶. Tai tolygu dviejų nesusitarusių liudininkų parodymams kriminalistikoje – jeigu sako tą patį, vadinasi, nemeluoja.

Kaip Kwiatkowski „nukenksmino“ Grunau kroniką? Ogi labai paprastai – visiškai ją ignoruodamas. Aptardamas mūšio lauko problematiką, jis apie šį šaltinį net neužsimena. Tiktai daug vėliau, nagrinėjant kautynių pabaigą, pareiškiamas, jog „<...> Ekdahlis koncepcija, atsižvelgdama į saulės padėtį horizonto atžvilgiu, suteikia naujų galimybių ne tiktai didžiojo magistro akcijos pradžios, bet ir jos krypties interpretacijai“⁴⁷. Čia pat, pagaliau, duodama nuoroda ir į Simoną Grunau, pažymint, kad jo „Prūsijos istorija“ nėra vien prasimanymų rinkinys⁴⁸. Su tokiu vertinimu sutinkame. Taip pat gali būti, kad šis šaltinis pravers detaliau aiškinantis didžiojo magistro 15–16 vėliavų grupuotės veiksmus, tarp jų ir jos puolimo kryptis. Tačiau jeigu taip, tai kodėl jis nepanaudotas nustatant, iš kurios pusės kariuomenės atžygiavo ir kaip išsidėstė mūšio lauke?

Silpniausia Ekdahlis koncepcijos vieta „Lenkijos ir Lietuvos kare“ laikomas nesėkmingas bandymas paaiškinti, kodėl Dlugošas paminėjo Lauboną⁴⁹. 1982 m. švedų mokslininkas samprotavo, jog įrašas galėjo atsirasti todėl, kad nuo kalvos, ant kurios, atvykus iš Vierzighufeno, buvo pastatyta karaliaus žygio koplyčia, matėsi tolumoje tyvuliuojantis ežeras⁵⁰. Jie buvo atsiimti 2009-ųjų straipsnyje⁵¹. Tai padaryta atsižvelgus į Nadolskio pastebėjimą (kuriuo remiasi ir Kwiatkowski), kad iš tenai minėto vandens telkinio nematyti⁵². Nadolskio kritika šiuo atveju teisinga. Ta-

⁴⁷ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 422.

⁴⁸ Ten pat, p. 422, išnaša 904.

⁴⁹ Ten pat, p. 400 ir išnaša 787.

⁵⁰ S. Ekdahl, 1982, p. 328 ir 366.

⁵¹ S. Ekdahl, 2009, p. 38 ir išnaša 36.

⁵² A. Nadolski, 1990, p. 128.

⁴³ Ten pat, p. 374 ir išnaša 683.

⁴⁴ S. Ekdahl, 2009, p. 33.

⁴⁵ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 381–352, išnaša 718.

⁴⁶ Žr. S. Ekdahl, 2009, p. 68–69, iliustr. 8–9.

čiau iš to nereikia daryti skubotos išvados apie Ekdahlį koncepcijos silpnumą. Jos esmę sudaro pasirinkimas – ir ne bet koks, o toks, kokio reikalauja šaltinių kritika, – tarp dviejų prieštaraujančių šaltinių, Torunės ir Dlugošo Analų. Bandymas atspėti, dėl kokių priežasčių Dlugošas įkurdino Jogailą kartu su Lenkijos kariuomene prie Laubeno ežero, šios koncepcijos požiūriu yra nors ir pageidautinas, tačiau nebūtinai.

2.3. Pasitikėjimas Dlugošo Analuose pateikta lietuvių ir lenkų įstojimo į mūšį versija

Prieš pradėdamas nagrinėti mūšio temą, Kwiatkowski pažadėjo apsiriboti tik svarbiausiais, esminiais diskusijos momentais⁵³. Tai ne tik vietą leidinyje taupantis, bet ir, priartėjus prie sąjungininkų įsitraukimo į kautynes aptarimo, daug vilčių sukeltantis pažadas. Kitaip ir būti negali, pamenant neseniai Grzegorzio Błaszczyko atliktą Žalgirio problematikos apžvalgą, kurioje nurodoma, jog du svarbiausi klausimai, susiję su mūšio eiga, yra: 1) nevie-nalaikis lenkų ir lietuvių kariuomenių įstojimas į kovą ir 2) lietuvių pasitraukimas iš mūšio lauko⁵⁴.

Nepaisant to, pirmasis jų „Lenkijos ir Lietuvos kare“ aptartas prabėgomis. Nors išsiaiškinti, vienu metu ar ne sąjungininkų kariuomenės stojo į kautynes ir koks laiko tarpas jas skyrė antruoju atveju, yra nepaprastai svarbu, Kwiatkowski šiems dalykams aptarti skiria... vos pusę puslapio. Visi esminiai teiginiai pasakyti keturiais sakiniais⁵⁵, kurių mintis tokia: Dlugošas ir

Konflikto kronika skiria tam mažai dėmesio, senesnėje dalykinėje literatūroje lietuvių ataka buvo įsivaizduojama vienalaikė su lenkų arba tik truputį ankstesnė, bet S. M. Kuczyński pirmasis padidino laiko skirtumą tarp jų, o Ekdahlis jį padidino dar labiau.

Kas sąlygojo tokią nuomonių įvairovę? Kodėl nepaminėti visi šiuo atžvilgu svarbūs šaltiniai? Ką jie sako? Ir pagaliau – kokia ir kuo grįsta paties Kwiatkowskio pozicija? Visi šie klausimai palikti be atsakymo. Ir tik iš įžangos, pradedant nagrinėti lenkų kovą lietuviams pasitraukus, galima atspėti, kaip mūsų aptariamas autorius įsivaizduoja prieš tai nutikusius įvykius: „*Po sunkių vienu būdu įvertinti įvykių kunigaikščio kariuomenėje, kurie galėjo trukti apie valandą, mūšio svorio centras <...> persikėlė į kitą sparną, kur su dalimi Ordino pajėgų susidūrė Karūnos kariuomenė.*“⁵⁶ Tai Dlugošo scenarijus, pagal kurį lenkai įstojo į mūšį tik truputėlį vėliau nei Vytauto kariuomenė⁵⁷. Matyt, šio varianto pasirinkimas Kwiatkowskiui atrodo savaime suprantamas, todėl, sutrumpinęs problemos apžvalgą iki keturių sakinių, jis paskui ramia sąžine gali skirti keturis puslapius nagrinėti kryžiuočių bėgimo kryptims mūšio pabaigoje⁵⁸.

Akivaizdu, kad sprendimas turėtų būti labiau pamatuotas. Jo siūlyti šiame straipsnyje neketiname. Tačiau su malonumu apibrėšime problemos esmę, kurią sudaro prieštaravimas tarp dviejų ankstyvų šaltinių – Konflikto ir Jano Reddeno (Posilgės

⁵³ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 387.

⁵⁴ G. Błaszczyk, 2007, p. 317.

⁵⁵ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 414.

⁵⁶ Ten pat, p. 417.

⁵⁷ Annales, Lib. X, XI, p. 105–106; Roczniki. Ks. 10, 11, p. 122–124.

⁵⁸ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 428–431.

tęsėjo) kronikų. Konflikto kronika tvirtina, kad lenkai ir lietuviai pradėjo kautis vienu metu: „*Dešiniajame sparne į mūšį stojo kunigaikštis Vytautas su savo žmonėmis, su Švento Jurgio vėliava ir avangardo vėliava.*“⁵⁹ Kadangi išvardytos vėliavos priklausė Lenkijos kariuomenei, kalbama apie nemažos jos dalies vienalaikį įstojimą į kautynes. Vėliau šiuo šaltiniu, kurdamas savo versiją, pasirėmė Dluogošas. Janas Reddenas (Posilgės tęsėjas) sako kitaip – lenkai kovos lauke pasirodė tik lietuviams pasitraukus: „*Pirmoji į mūšį stojo pagonija ir Dievo malone buvo atmušta. Ir lenkai atėjo jiems į pagalbą <...>.*“⁶⁰

Abiejų šaltinių kūrėjai priklauso patikimiausių kategorijai. Konflikto kronika gimė Lenkijos karaliaus kanceliarijoje. Galimi autoriai – pakancleris Mikołajus Trąba arba jo sekretorius Zbigniewas Oleśnickis, dalyvavo Žalgirio mūšyje. Posilgės kroniką pratęsęs Pamedės vyskupo oficijolas Janas Reddenas naudojami 1413 m. didžiojo magistro kanceliarijoje gauta informacija.

Kaip buvo iš tikrųjų, sužinosime tik tokiu atveju, jei pavyks nustatyti, kuri pusė nemeluoja.

2.4. Lietuviai ir vėl pabėga, tik gal ne iki Lietuvos

Lietuvių pabėgimas – vienas pamatinių lenkiško Žalgirio mito, paremto Dluogošo pasakojimu, teiginių. Todėl lenkų moks-

lininko požiūris į šį topą buvo ir tebėra puikiausias jo darbo kokybės indikatorius. Priminsime, jog Vytauto kariuomenės veiksmų pobūdį baigiantis pirmajai mūšio valandai Błaszczycas įvardijo kaip antrą didįjį Žalgirio klausimą. Kwiatkowski jo esmę apibūrina trumpai ir aiškiai: „<...> *ginčijamasi dėl to, ar tai buvo vadinamasis „apsimestinis bėgimas“, ar „tikras pabėgimas.*“⁶¹ Dilema, kaip ir abiem pirmiau išnagrinėtais atvejais, yra sąlygota prieštaravimo tarp Dluogošo ir ankstyvų šaltinių liudijimų.

Savo versijos pristatymą Torunės istorikas pradeda nuo šiuo atveju svarbiausio šaltinio – Ekdahlio atrasto ir 1963 m. paskelbto⁶² samdinių vado laiško, adresuoto didžiajam magistrui. Unikalus dokumentas buvo aptiktas tarp 1413 m. Ordino korespondencijos. Dėl to, kokią žinią perduoda minėtas laiškas, Kwiatkowskiui taip pat nekyla jokių neaiškumų: „<...> *jo siuntėjas įspėjo didįjį magistrą apie veiksmus Ordino priešų, kurie, panaudodami vienos arba dviejų vėliavų „bėgimą“, ateityje gali mūšio metu įtraukti Ordino kariuomenę į jų persekiojimą ir dėl to ją išsklaidyti ir sumušti <...>, kaip tai atsitiko Žalgirio mūšyje.*“⁶³ Tačiau kodėl manoma, kad perversmas diskutuojant pabėgimo klausimu po 1963 m. publikacijos ne įvyko, bet tik „*turėjo įvykti*“ – „*zdawalo się być*“⁶⁴? Juk Ekdahlis savo straipsnyje samdinių vado

⁵⁹ Cronica conflictus..., p. 24; Kronika konfliktu..., p. 11.

⁶⁰ „Johanns von Posilge. Officials von Pome-sanien. Chronik des Landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419)“, in: SRPr, hrsg. von Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehle, Bd. 3, Leipzig, 1866, p. 79–388, čia p. 316.

⁶¹ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 415.

⁶² S. Ekdahl, 1963, p. 16–17 (laiškas originalo – sen. vokiečių kalba). T. p. galima žr. panašų straipsnį: S. Ekdahl, 2010, p. 53–72, angliškas laiško vertimas šalia teksto originalo kalba, p. 64–65.

⁶³ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 415.

⁶⁴ Ten pat.

įspėjimą palygino su kitų šaltinių pasakojimais ir pabrėžė, jog įvykių eiga Konflikto kronikoje, teigiančioje, kad, persekiodami lietuvius, kryžiuočiai išardė savo gretas, todėl vėliau patys buvo priversti nuo jų bėgti, esmingai skiriasi nuo Długošo, tačiau dera prie laiško⁶⁵. Taigi, išsikristalizavo situacija, kai du nepriklausomi ankstyvi šaltiniai liudija vienaip, o vienas vėlyvas – kitaip. Šaltinių kritikos požiūriu tolesnė diskusija nebereikalinga. Kwiatkowskiui būtų užtekę pakartoti Ekdahlis argumentaciją.

Tačiau jam pasirodė priimtinesni S. M. Kuczyński išvedžiojimai, kuriuos tas, mėgindamas amortizuoti Ekdahlis koncepciją, 1972 m. išsakė specialioje studijoje⁶⁶, turėjusioje papildomai paaiškinti jo propaguojamą mūšio koncepciją. Pastarasis neneigė, kad 1413 m. laiškas patvirtino Konflikto kronikos informaciją⁶⁷. Tik tai jis nenorėjo dėl to atsisakyti savo širdžiai mielo Długošo pasakojimo, todėl nusprendė visų šaltinių versijas sujungti. Šaltinių kritika prieštaraujančių šaltinių kompiliaciją kategoriškai draudžia, tačiau mechanškai, t. y. „žirklių ir klijų“ metodu, šitai padaryti galima be vargo. Prie Długošo aprašyto stichiško „lietuvų–rusų“ sparno pabėgimo priderinęs laiško duomenis apie vienos ar dviejų vėliavų įvykdytą apsimestinio bėgimo manevrą, S. M. Kuczyński pats sau užduoda klausimą, ar tų vėliavų bėgimas buvo numatytas iš anksto, ar įvyko spontaniškai, mūšio metu, ir atsako į jį taip: „*Mūsų supratimu, tai atsitiko savai-*

me, o jį įgyvendino, naudodamiesi savo taktika, totorių daliniai, kovoję lietuvių pašonėje. Tačiau šio, totoriams įprasto, manevro reginys padarė neigiamą įtaką likusiai lietuvių–rusų kariuomenei, kuri taip pat pradėjo trauktis <...>.“⁶⁸ Versija Kwiatkowskiui pasirodė įdomi todėl, kad joje mėginama paaiškinti, kaip baigė kovą didžioji Lietuvos kariuomenės dalis. Šitai matome iš nuorodos į Błaszczyką⁶⁹, pabrėžusį, jog S. M. Kuczyński priešinimasis teiginiui, kad apsimestinio bėgimo manevrą galėjusi atlikti visa Vytauto armija, yra „*stiprus argumentas*“⁷⁰. Problemos iš tikrųjų esama. Jei apsimestinai bėgo tik viena ar dvi vėliavos, tai ką tuomet darė visa likusi LDK kariuomenė? Tačiau atsakymo į šį klausimą turime ieškoti ne vėlyvuose Długošo Analuose, bet ankstyvoje ir jau vien dėl to patikimesne laikytinoje Konflikto kronikoje. Tuo labiau kad jos pasakojimas siejasi su 1413 m. laiško detalėmis. Tokį rekonstrukcijos variantą, kritikuodamas S. M. Kuczyński, 1967 m. pasiūlė Wiesław Majewski⁷¹. Jis atkreipė dėmesį į kolegų pražiopsotą svarbų momentą. Laiške pabrėžiama nesusivilioti vienos ar dviejų vėliavų bėgimu, bet tvirtai laikyti savo dalinius rikiuotėje, kol bus įsitikinta, kad iš tikrųjų bėga visi priešai, o ne koks nors nedidelis jų būrelis. Iš to darytina išvada, kad Žalgirio mūšyje buvo pralaimėta kaip tik dėl to, jog didžioji priešų kariuomenės dalis, priešingai nei manė Ordino kariai, niekur nepabėgo! Aiškinimuisi, ką toji dalis darė, Długošo pasakojimas netinka,

⁶⁵ S. Ekdahl, 1963, p. 12–13 ir 19.

⁶⁶ S. M. Kuczyński, 1972, p. 128–133. Nuoroda į šį veikalą pateikiama: S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 416 ir išnašoje 871.

⁶⁷ S. M. Kuczyński, 1972, p. 128.

⁶⁸ Ten pat, p. 131.

⁶⁹ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 416, išnaša 871, kur t. p. yra nuoroda į G. Błaszczyk, 2007, p. 335.

⁷⁰ G. Błaszczyk, 2007, p. 335.

⁷¹ W. Majewski, 1967, p. 547–561, čia p. 559.

nes prieštarauja laiško turiniui. Tačiau, pažvelgę į Konflikto kroniką, randame, anot Majewskio, „*ne tokį beviltišką vaizdą*“ – tiktai besitraukiančius Vytauto karius. Lenkų istoriografijoje į minėto varianto galimybę iki šiol reaguojama nusukant nosį į šalį. Tikriausiai todėl, kad Konflikto kronikoje aprašomi finaliniai lietuvių kariuomenės veiksmai baigiantis pirmajai kovos valandai nė iš tolo neatitinka Dluogošo sukurto bėglių įvaizdžio: „<...> *kunigaikščio Vytauto žmonės buvo priversti trauktis. Tada jų persekiojantai pamanė, kad jau pasiekė pergalę ir, atsiskyrę nuo savo vėliavų ir savo pulkų rikiuotės ir nuo tų, kuriuos [prieš tai] priverstė trauktis, pradėjo bėgti.*“⁷²

Kuriam šaltiniui, aiškinantis visos LDK kariuomenės veiksmus, teikia pirmenybę Kwiatkowski, galima spėti iš jo paties versijos, artimos pateiktoms S. M. Kuczyńskio ir A. Nadolskio. Nuvertinęs Konflikto kroniką dėl to, kad išliko tik vienas jos nuorašas, darytas XV a. pabaigoje⁷³ (pasielgta analogiškai kaip su Torunės Analais), jis pagiria Nadolskį, „*ko gero, pagrįstai*“ tvirtinusi, jog apsimestinio bėgimo manevras peraugo į pabėgimą, o pasakui išsako savo požiūrį: manevras sąlygojo „<...> *jei ne daugumos, tai nemažos dalies lietuvių–rusų–totorių pajėgų pasišalinimą iš mūšio lauko, nors nežinia, kiek toli ir kaip ilgam*“⁷⁴. Lodzės archeologas, kurio darbu čia remiamasi, pabrėždamas, kad dalis lietuvių bėgo iki Lietuvos⁷⁵, aiškiai

pritarė S. M. Kuczyńskio kompiliacijai. Stengdamasis ją sušvelninti, Kwiatkowski vadovaujasi vien Nadolskio pasvarstymais, ar iš Dluogošo teksto galima nustatyti, jog kryžiuočiai nusivijo lietuvius iki jų stovyklos ir ją užėmė⁷⁶. Taigi ir jo versija remiasi Dluogošu. Nuo S. M. Kuczyńskio ir A. Nadolskio propaguojamą ji skiriasi tik tuo, kad pašalintas akivaizdus perlenkimas apie „pabėgimą iki Lietuvos“.

2.5. Mylimo kronikininko pasakojimu paremta lenkiško mūšio etapo rekonstrukcija

Apie tai, kas dėjosi mūšio lauke lietuviams pasitraukus, abu vertingiausi bendrai mūšio eigai atkurti ankstyvi šaltiniai pasakoja gana skirtingai. Jano Reddeno (Posilgės tęsėjo) liudijimu, didysis magistras „su saviškiais“, t. y. jo asmeniškai vedama kariuomenės dalimi, įvykdė tris sėkmingas atakas, po kurių, lenkams atsitraukus, kryžiuočiai užgiedojo pergalės giesmę „Kristus prisikėlė“⁷⁷. Konflikto kronika sako, kad didžiajam magistrui su maždaug 15 vėliavų stojus į kautynes, jo pulkas buvo nugalėtas per patį pirmą susidūrimą, kuriame žuvo visa Ordino vadovybė. Likę gyvi priešai pabėgo į stovyklą⁷⁸. Vis dėlto, pasak ir vieno, ir kito šaltinio, didysis magistras dalyvauja kovoje nuo pat šio etapo pradžios.

Dluogošo teigimu, tolesni įvykiai rutuliojosi visiškai kitaip. Pakėlę trumpam kritusią Krokuvos vėliavą, lenkai ėmė spausti

⁷² Cronica conflictus..., p. 26; Kronika konfliktu..., p. 12–13.

⁷³ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 416–417.

⁷⁴ Ten pat, p. 417 ir išnašos 876 bei 877, kuriose nuorodos į A. Nadolskį, 1990, p. 169 ir 170.

⁷⁵ A. Nadolski, 1990, p. 170.

⁷⁶ Žr. S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 417 išnašoje 877 duodamą nuorodą į A. Nadolskį, 1990, p. 169.

⁷⁷ „Johanns von Posilge...“, in: SRPr, Bd. 3, p. 316.

⁷⁸ Cronica conflictus..., p. 27–28; Kronika konfliktu..., p. 13–14.

priešą ir jį sutriuškino. Tada, į kovą stojus grįžusiems lietuviams persekiojusiems kryžiuočiams, ji atsinaujino ir vyko iki atsirado viltis, kad Ordino kariuomenė, patyrusi didelių nuostolių, ims bėgti. Bet dėl kryžiuočių atkaklumo vėl užvirė kautynės. Ir tik pačioje mūšio pabaigoje į jį pagaliau stojo pats didysis magistras su 16 vėliavų, bet taip pat buvo nugalėtas⁷⁹.

Ankstųjų šaltinių versijų skirtumai lenkiškojo mūšio etapo rekonstravimą paverčia sudėtinga užduotimi. Nėra abejonių, kad ginčytinų klausimų liks ir atlikus kvalifikuočiausius tyrimus. Tačiau pastebėti principinę klaidą lengva: jei rekonstruktorius didžiojo magistro pasirodymą nukelia į mūšio pabaigą, – vadinasi, pagrindu pasirinko vėlyvų Dlugošo Analų pasakojimą. Būtent taip ir pasielgė Kwiatkowski. Ydingą pasirinkimą išduoda šio etapo padalijimas į dvi dalis. Pasakęs, kad, pasitraukus lietuviams, mūšio centras persimetė į lenkų sparną⁸⁰, Kwiatkowski tai pavadina antrąja faze⁸¹, o paskui, paaiškinęs, kad toje fazėje Karūnos kariuomenė pradėjo imti viršų, į kautynes įveda didžiojo magistro grupuotę⁸², jos kovą siūlydamas laikyti kita, trečiąja faze⁸³.

Pradėjus ne nuo to galo, prie Dlugošo išskleistos „staltiesės“, kaip papildus, bandoma priderinti Jano Reddeno ir Konflikto kronikų „karpinius“. Tačiau kaip juos „prisiūti“, jei nesutampa chronologija? Kwiatkowski priverstas pripažinti, kad Dlugošo aprašytos didžiausios Lenkijos

kariuomenės nesėkmės – Krokuvos vėliavos kritimo, neįmanoma suderinti su Reddeno „Kristus prisikėlė“⁸⁴. Jam taip pat nepavyksta pasakyti, kelintos didžiojo magistro atakos metu įvyksta Kiokerico išpuolis ir Dobeslavo Olesnickio dvikova⁸⁵. Abu epizodai susiję su didžiojo magistro įstojimo į mūšį momentu, bet pasakyk, jei šaltinių kritika tau nemėli, kada tai atsitiko? Konflikto kronikoje paminėtą Vielunės ir Sandomiro vėliavų dalyvavimą kovoje prieš didįjį magistrą bandant priskirti trečiajai mūšio fazei⁸⁶, dar sykią patvirtinamas prieraišumas Dlugošo versijai.

Net lenkų mūšio pabaigos laikas nustatytas atsižvelgiant į tą versiją. Konflikto kronikoje teigiama, kad priešas ėmė bėgti į savo stovyklą po šešių valandų, atskaitos tašku imant 9 val. ryto⁸⁷, taigi apie 15.00. Kwiatkowskio nuomone, nors veiksmų svorio centras į lenkų sparną persimetė 13.00–14.00⁸⁸, didžiojo magistro grupuotė čia pasirodė tik apie 15.00⁸⁹, todėl kautynės baigėsi maždaug 16.00, praėjus 3 val. nuo jų pradžios (neskaitant valandą trukusios lietuvių kovos) ir 1 val. nuo didžiojo magistro akcijos⁹⁰. Papildomo laiko pareikalavo menama lenkų kova iki didžiojo magistro pasirodymo.

Pergalingai pasibaigęs lenkiškasis mūšio etapas, po kurio kryžiuočiai pasislepia savo stovykloje, Kwiatkowskio nuomone, sutampa su kavalerijos veiksmų pabaiga⁹¹.

⁷⁹ Annales, Lib. X, XI, p. 109–110, 112–113; Roczniki. Ks. 10, 11, p. 127–128, 131–132.

⁸⁰ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 417.

⁸¹ Ten pat, p. 418.

⁸² Ten pat, p. 422.

⁸³ Ten pat, p. 422–423.

⁸⁴ Ten pat, p. 420–421.

⁸⁵ Ten pat, p. 422–423.

⁸⁶ Ten pat, p. 421.

⁸⁷ Cronica conflictus..., p. 27 ir 29; Kronika konfliktu, p. 13 ir 15.

⁸⁸ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski..., 2010, p. 417.

⁸⁹ Ten pat, p. 422.

⁹⁰ Ten pat, p. 427.

⁹¹ Ten pat, p. 427–428.

Taip turėtume manyti sekdami Konflikto kronika ir Dlugošu. Tačiau tokiu atveju derėtų bent paaiškinti, kodėl visiškai ignoruojami Jano Reddeno (Posilgės tęsėjo) kronikoje paliudyti karaliaus svečių bei samdinių ir „pagonių“ šoniniai smūgiai, pribaižę nuvargusių Ordino kariuomenę⁹². Negi tai, kad apie juos neužsimenama lenkiškuose šaltiniuose, yra pakankama priežastis patylėti ir lenkų istorikui?

Matome, kad, rekonstruodamas esminius mūšio momentus, Kwiatkowski nuo garsiuosiuose „Lenkijos karalystės analuose“ pateikiamų faktų patikros nuosekliai susilaikė. Ją išstūmė meilė Dlugošui. Labiausiai šios meilės apraiškų nenorėtume sieti su konjunktyrinio lūkuravimo viltimi, jog ruošiamas lenkiškas „1410. Mūšis prie Tanenbergo“ vertimas pagaliau privers keisti požiūrį mokslo populiarintojus, iki šiol besivadovaujančius S. M. Kuczyńskio palikimu, išsakytą kartu su labai geru Ekdahlio veikalo įvertinimu⁹³. Negi laukiama, kol Žalgirio šaltiniuose susigaudys *amatores*, gebantys skaityti tik savo gimtąja kalba? Štai pasirodys iš koto verčiantys jų darbo rezultatai, paskui juos savo sueigose aptars skautai, o jau tada...

Jei panašių vilčių būta, jos akivaizdžiai žlugo, nes vertimas nieko nepakeitė. Užtenka žvilgtelėti kad ir į įžūlaus kvailumo kupiną tūlo Mikołajczako rašliavą⁹⁴ ir įsitikinti, kiek tokios personos sugeba pasinaudoti Ekdahlio įžvalgomis.

⁹² „Johanns von Posilge...“, in: SRPr, Bd. 3, p. 316.

⁹³ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybkowski, 2010, p. 386, išnaša 731.

⁹⁴ W. Mikołajczak, 2007, 2015; W. Mikołajczak, 2016.

3. Viduramžių mūšio taktikos ignoravimas

Prieraišumas Dlugošui atpratino domėtis taktikos klausimais. Platus jo pasakojimas apie mūšį, kurį papildo „Banderia Prutenorum“ informacija, sukelia norą pagal juos rekonstruoti ir kovos būdą. Žinoma, jis turi derėti prie Dlugošo nupasakotos mūšio eigos. Todėl lenkų ir lietuvių istoriografijoje nusistovėjo tradicija visą „Viduramžių mūšio taktiką“ pasigaminti neatplėšus akių nuo minėtų šaltinių. Iš Dlugošo duoto vėliavų sąrašo ir vienos kitos vėliavos paminėjimo kautynių epizoduose buvo padaryta išvada, kad jų vedami būriai sudarė taktinius, t. y. savarankiškai veikiančius, kovos vienetus. Paskui būriai – vėliavos buvo rikiuojami į linijas, nes toks jų išsidėstymas atrodė savaime suprantamas. Kartu spėliota, kokia galėjusi būti tų būrių kovos rikiuotė – keliomis eilėmis, pleištu ar dar kitaip. Kai, Ekdahlio „Prūsų vėliavoms“ sukompromitavus tokio pobūdžio pastangas, Nadolskis atkreipė dėmesį į pleištus, sužibo viltis, jog lenkų žalgiristika iš pseudovaizdinių gniaužtų ims vaduotis toliau gilindamasi į karybą. „Lenkijos ir Lietuvos karas“ prie šių vilčių taip pat deda tašką.

3.1. Vietoj Ekdahlio siūlomo kariuomenės modelio – grįžimas prie Dlugošo inspiruotų vaizdinių

Žinių apie kariuomenės sandarą nauda, mėginant susigaudyti, kokia buvo Žalgirio mūšio eiga, Kwiatkowski nė trupučio neabejoja. Tokia pozicija išryškėja pabrėžiant būtinybę išsiaiškinti, kas yra „pulkas“ – didesnis už vėliavą darinys, kurį retkarčiais pamini Žalgirio rekonstrukto-

riai: „<...> galimo sugrupavimo pulkais (haufen) problema tampa viena svarbiausių, <...> tai patvirtina naujausi vakarietiški karo istorijos tyrimai.“⁹⁵ Nuo išnašoje pateikiamos nuorodos į „vakarietiškus tyrimus“ atima žada. Tai – Ekdahlis darbas „Jono Dluogošo „Prūsų vėliavos“! Be to, nurodomi konkretūs puslapiai – 11–16 ir 26–27⁹⁶ – orientuoja į mūsų minėtą antrąjį skyrių „Dėl skiriamųjų ženklų reikšmės Viduramžių kariuomenėse“, kuriame, remiantis pirmiausia tokiais Viduramžių karybos ekspertais kaip Köhleris ir Verbruggenas, nagrinėjama Viduramžių kariuomenės struktūra⁹⁷. Čia Ekdahlis paaiškina jos organizavimo specifiką, susijusią su tuo, jog ją sudarantys 20–80 raitininkų būriai, vedami nuosavo kovos ženklo ir todėl vadinami vėliavomis, buvo per maži, kad mūšyje galėtų veikti savarankiškai. Dėl to taktinius vienetus tekdavo sudaryti iš kelių, keliolikos arba net kelių dešimčių vėliavų. Kariuomenės sandarai apibūdinti švedų istorikas pasitelkė Köhlerio modelį, pagal kurį vėliavų grupės būdavo jungiamos į kovos pulkus (*Schlachthaufen*), o tie, savo ruožtu, į tris ešelonus (*Treffen*). Taip pat, remdamasis 1433, 1450 ir 1477 m. atvejais, jis parodė, jog Vokietijoje buvo įprastas rikiavimasis pleištu ir pateikė pleišto pavyzdžių bei liudijimų, kad tokio tipo rikiuotė naudota Žalgirio mūšyje. Sekdamas Köhleriu ir Verbruggenu, taktine formuote, besirikiuojančia pleištu, Ekdahlis pavadino kovos pulką. Iš tikrųjų, šis klausimas liko iki galo neišspręstas, nes ryškiausiame iš jo pasitelk-

tų pavyzdžių, 1477 m. „Pasiruošimuose“, visa Brandenburgo markgrafo Albrechto Achilo kariuomenė susideda tik iš trijų pleišto, taigi į pleišto yra sutelktas išstis ešelonas. Tačiau vienas dalykas paaiškėjo galutinai – vėliava į taktinio vieneto vaidmenį galėjo pretenduoti tik tuo atveju, jei buvo išskirtinai didelė.

Ekdahlis dėmesio centre, be abejonės, buvo trofėjai, iškabinti Vavelio katedroje. Todėl „Jono Dluogošo „Prūsų vėliavų“ antrajame skyriuje jis stengėsi nustatyti Ordino vėliavų hierarchiją, išaiškinti aukštesnio rango ženklus, galėjusius vesti eilinių vėliavų grupes. Įvairūs šaltiniai, iš kurių informatyvumu pasižymi Vygando Marburgiečio kronika, leido išskirti keturias vyresniasias vėliavas – Šv. Jurgio, maršalo (Ordino), Šv. Mergelės (Mergelės Marijos) ir didžiojo magistro. Tuo remdamasis Ekdahlis sugebėjo tinkamai įvertinti Naujosios didžiojo magistro kronikos ir Martino Kerndnerio „Prūsijos kronikos“ pasakojimus, tvirtinančius, jog Žalgirio mūšyje viena Ordino kariuomenės dalis kovojo su Šv. Mergelės, kita – su didžiojo magistro, o trečia – su maršalo vėliava. Tapo aišku, kad čia kalbama apie kryžiuočių kariuomenės ešelonus ir jų ženklus.

Tolesniuose „Jono Dluogošo „Prūsų vėliavų“ skyriuose ne sykį parodoma, kaip kariuomenės sandaros išmanymas padeda tikroviškai atkurti įvykius mūšio lauke. Pavyzdžiui, sugretinęs Martyno Kerndnerio liudijimą, kad pirmiausia buvo nugalėti kryžiuočiai, kurie kovojo susitelkę apie Marijos vėliavą, su Konflikto ir Jano Reddeno kronikų informacija, Ekdahlis padarė išvadą, kad šio vyresniojo ženklo vedamas ešelonas turėjo kautis prieš lietuvius⁹⁸.

⁹⁵ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 408–409.

⁹⁶ Ten pat, p. 409, išnaša 822.

⁹⁷ Žr. išnašą 5.

⁹⁸ S. Ekdahl, 1976; S. Ekdahl, 1992, p. 127.

Jei, atlikus papildomus tyrimus, pavyktų galutinai įrodyti, tarkim, viso kariuomenės trečdalis rikiavimasi vienu dideliu pleištu, tai vieno ar dviejų Vytauto dalinių įvykdytą apsimestinio bėgimo manevrą galėtume interpretuoti kaip bandymą sudaryti tokio pleišto, o ne kažkokių „linijų“ gretas. Žvelgdami plačiau, nematome jokių kliūčių, neleidžiančių įsivaizduoti, kad Lenkijos ir Lietuvos kariuomenės buvusios organizuotos analogiškai. Lietuvių istoriografijoje jau siūlyta abiejose pusėse pagaliau pamatyti tris ešelonus – pleištus, vedamus vyresniųjų vėliavų⁹⁹. Tačiau Kwiatkowski padaro priešingą ėjimą. Apsiribojęs išnašine nuoroda į Ekdahlį darbą jis atsisako pasinaudoti jo idėjomis. Nerasime ir jo asmeninių pastangų paaiškinti skaitytojams taktikos pagrindus naudojantis Köhlerio trečiuoju tomu arba Verbrugeno veikalui¹⁰⁰. O juk kad ir kaip būtų, Viduramžių karyba yra viena iš šio mokslininko veiklos sričių. Ir daktaro disertacija apginta atlikus Ordino karinės organizacijos tyrimą¹⁰¹. Tačiau „Lenkijos ir Lietuvos kare“ bandoma grįžti prie tu menkučių kariuomenės sandaros ir jos taktikos suvokimo trupinių arba išsigalvojimų, kurie žalgiristikoje koegzistuoja šalia Ekdahlį.

3.2. Pavienės vėliavos – būriai išsilaksto po mūšio lauką

Nepaisydamas Ekdahlį tvirtinimo, kad būriai, arba kitaip vėliavos, savarankiškai

neveikdavo, Kwiatkowski, apžvelgdamas karalystės kontingentų mobilizaciją, pareiškia, jog Dluogošo sąrašo 49-oji, čekų ir moravų samdinių vėliava, buvusi „*atskiras taktinis vienetas*“¹⁰². Kiek toliau, remiantis to paties sąrašo 13-uoju, Vielunės žemės, būriu, daromas platesnis apibendrinimas. Atkreipęs dėmesį į Dluogošo pastabą, jog retos šios vėliavos eilės¹⁰³ buvo papildytos samdiniais, Kwiatkowski, išvelgęs, kad to reikėjo norint išlaikyti tam tikrą rikuotę, rašo: „*Tai būtų stiprus argumentas, kad vėliavos buvo ne tik organizaciniai vienetai, bet lygiai taip pat ir taktiniai* <...>.“¹⁰⁴ Nesusimąstyta, kad rikuotės nė kiek ne mažiau reikėtų laikytis ir esant kovos pulko sudėtyje. Taip pat, sekant Nadolskiu, „gončos“ vėliava, kurios priekinėje eilėje stovėjo kariai iš įvairių Lenkijos vietovių, pavadinta „eksteritorine“¹⁰⁵. Žinoma, pripažįstant kiekvieną vėliavą taktiniu vienetu, kitaip jos mišrią sudėtį paaiškinti vargu ar įmanoma.

Būrių išsidėstymą linija, vienas šalia kito, Kwiatkowski taip pat laiko savaime suprantamu dalyku, todėl visas pastangas sutelkia patikslinti Nadolski versiją apie atskirų Lenkijos kariuomenės vėliavų vietą. Pastarasis dar 1980 m. „nustatė“, jog didžioji Krokuvos žemės vėliava kartu su lenkų Šv. Jurgio, „gončos“, „dvaro“, Sandomiro, Haličo ir Vielunės žemių bei maršalo Zbigniewo iš Brzezės ir Dobiesławo Oleśnickio vėliavomis kovėsi dešiniajame karaliaus kariuomenės flange, šalia lietu-

⁹⁹ A. Bumblauskas, 2010, p. 76–80; A. Bumblauskas, 2013, p. 218–222.

¹⁰⁰ Pastarojo nėra net rinktinės literatūros sąrašė, žr. S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 810.

¹⁰¹ K. Kwiatkowski, 2009.

¹⁰² S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 286.

¹⁰³ *propter raritatem ordinum* – Annales, Lib. X, XI, p. 90.

¹⁰⁴ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 291.

¹⁰⁵ Ten pat, p. 275–276 ir išnaša 174.

vių¹⁰⁶. Kwiatkowski išsako atsargesnį požiūrį, pareikšdamas, kad tik dėl Šv. Jurgio vėliavos lokalizacijos nekyla abejonių¹⁰⁷ ir kartu pabando paaiškinti, kaip vyriausioji lenkų vėliava – Krokuvos žemės, galėjo atsidurti jų rikiuotės pakraštyje: „<...> iki mūšio ji greičiau turėjo rasti Karūnos rikiuotės viduryje“, bet „daugumos didžiojo kunigaikščio dalinių pabėgimo momentu ta vėliava buvo nukreipta į dešinę lenkų sparną <...>.“¹⁰⁸ Ką mūšio metu darė likusios vėliavos, kurių Dlugošas per tris kariuomenes priskaičiavo iki 141? Kadangi šaltiniuose paprastai minimi tik vyresnieji ženklai, telkę iš daugelio būrių sudarytas stambias taktines formuotes, „rekonstruktoriams“, įsivaizduojantiems, jog kiekviena, net visiškai mažutėlė, vėliava buvo taktinis vienetas, aiškiai pamatyti kautynių eigą nelemta. Jiems Žalgirio mūšis tampa panašus į kovą su tarakonais, po smūgio šlepete išsilakstančiais į visas puses. Užtat atsiveria kitos galimybės. Pavyzdžiui, nepasigedus „Banderia Prutenorum“ Marijos vėliavos, vedusios ištisą Ordino kariuomenės trečdalį, galima postringauti apie lietuvių pabėgimą.

3.3. Pulkų ir pagrindinių kariuomenės dalių samprata žvelgiant pro Dlugošo akinius

Dlugošo Analai parašyti lotyniškai. Stambsniems už vėliavas dariniams nusakyti juose vartojami tokie žodžiai kaip *acie*, *cohorte*, *agmen*, *turma*¹⁰⁹. Kas už jų sle-

piasi – nežinia. Miglotiems lotyniškiems apibūdinimams Verbruggenas priešpriešina šnekamojoje kalboje vartotus karinius terminus, kurių prasmė visuomet aiški¹¹⁰. Vadinasi, reikia grįžti prie Ekdahlio, o per jį – prie Köhlerio, besiremiančių vokiškais Viduramžių dokumentais su juose minimais „pulkais“ – *haufen*, susidaryti aiškų kariuomenės sandaros modelį, o tik tada imtis interpretuoti Dlugošo tekstą.

Kwiatkowski pasielgia kitaip. Jo bandymas nušviesti skirstymosi pulkais problemą, ko gero, aiškiausiai parodo, kodėl, sprendžiant taktikos klausimus, taip pat buvo nususukta nuo Ekdahlio. Žodeliu kitu užsiminęs, kad kažkas šioje srityje nuveikta ir „Jono Dlugošo „Prūsų vėliavose“, vieninteliu vertu dėmesio pulkų problematikos tyrinėtoju jis nurodo... Bronisławą Ceterą, nors čia pat priduria, kad tasai vadovavosi „visiškai anachronistinėmis prielaidomis“¹¹¹. Kaltinimas anachronizmu teisingas. Akelai remtis XVI a. antros pusės autoriumi Sarnickiu, Žalgirio kariuomenės rikiavusiu pagal savo laiko reikalavimus, kaip savo straipsnyje darė Cetera¹¹², negalima. Už tai jį visiškai pagrįstai kritikavo S. M. Kuczyński¹¹³. Tai kodėl išeities tašku pasirinkta pastarojo versija, o ne Ekdahlio siūlomas modelis? Kwiatkowskio pasirinkimo motyvą galima atspėti iš jo nupasakojimo, kaip Cetera įsivaizdavo lenkų pulką: jį sudaro viena šalia kitos išrikiuotų vėliavų linija; kiekviena

---

menės išrikiavimo prie Ukros upės ir Žalgirio mūšio aprašymais).

¹¹⁰ J. F. Verbruggen, 2002, p. 13–14.

¹¹¹ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, 2010, p. 409.

¹¹² B. Cetera, 1968, t. 8, p. 199–231, žr. p. 212, 215–216, 218 ir pieš. 1 (p. 223).

¹¹³ S. M. Kuczyński, 1972, p. 217–220.

¹⁰⁶ A. Nadolski, 1980, p. 447–457, čia p. 450–453.

¹⁰⁷ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, 2010, p. 417–418.

¹⁰⁸ Ten pat, p. 418, išnaša 881.

¹⁰⁹ Annales, Lib. X, XI, p. 69, 87, 102, 104, 105, 106, 110, 111, 112 (apsiribojome tik Lietuvos kariuo-

„taktinė“ linija yra pulko atitikmuo¹¹⁴. Tokia pulko samprata, kai linija paprasčiausiai pervadinama „pulku“, leidžia neatsisakyti rikiuotės, kurioje vėliavos veikia kaip taktiniai vienetai! Kitaip sakant, *ad hoc* susikurto rikiavimosi modelio, kuriuo vadovaujasi visi Długošo gerbėjai.

Nenoras atitolti nuo įprasto kovos rikiuotės vaizdinio iškyla ir tada, kai aptariamai aukštesnio rango Lenkijos kariuomenės ženklai¹¹⁵, galėję vesti jos trečdalius – didžioji Krokuvos žemės vėliava, „gonča“ ir „nadvorna“. Geriausias pavyzdys būtų „gonča“. Nors jos taktinę paskirtį Kwiatkowski paaiškina du kartus, suprasti, kam vėliava naudota, vis tiek neįmanoma. Pirmasis aiškinimas – kad „gonča“ „<...> buvo nešama karaliaus kariuomenės priešakyje <...>, o pats su ja traukiantis dalinys veikė kaip priekinė sauga“¹¹⁶. Apie ką čia kalbama – priekinę saugą, t. y. nedidelį priešakinį žvalgų būrį, ar avangardą (nuo pranc. žodžio *avant-garde*, t. p. reiškiančio „priekinę saugą“), kitaip sakant, pirmąjį kariuomenės trečdalį? Bandykime tai nustatyti, pasinaudoję antruoju paaiškinimu: „<...> kariuomenės žygio metu jos priešakyje traukė priekinę saugą, kurios pagrindinis dalinys visada buvo gončos vėliava <...>; prireikus ta sauga buvo papildoma kitomis vėliavomis. Priekinei saugai, kad ir kiek joje buvo vėliavų, vadovavo <...> – Lenkijos karalystės maršalas <...>.“¹¹⁷ Kadangi Viduramžių kariuomenės avangardą gretimoje Vokietijoje ir Ordine paprastai vedavo šis pareigūnas, taip turėjo

būti ir Lenkijoje. Vadinas, mums norima įteigti, jog priekinė sauga prireikus tapdavo avangardu. Ir atvirkščiai. Tokie fokusai įmanomi tik cirke...

Tačiau Žalgirio mūšio rekonstravimas – ne cirkas. Todėl tikrai neverta ploti katučių, kai neatitikimas tarp Długošo nurodytų 82-ų sąjungininkų vėliavų, jų turėtų liepos 9 d., ir 90-ies liepos 15, mėginamas aiškinti tuo, jog trūkstamos 7 (kodėl ne 8?) vykdė „žvalgybines – saugos“ užduotis¹¹⁸. Lygiai taip pat neįtikinamas yra maršalo Zbigniewo iš Brzezės 4–6 vėliavų grupės (kurios sudėtyje, pasak Nadolskio sekančio Kwiatkowskio, galėjusios būti ne tik „gonča“, bet ir „nadvorna“) priskyrimas priekinei saugai¹¹⁹. Bet kuriame iš įsivaizduojamų jos įsikūnijimų. Mat atskiro įsakymo, susidūrus su priešų žygio metu, išsiųsti pirmyn tokį dalinį, apie kurį liudijama Konflikto kronikoje¹²⁰, tokiu atveju nereikia, nes be saugų iš viso nežygiuojama. O avangardas – *prae aciei*, – pasak šio šaltinio, į mūšį stoji vėliau¹²¹. Ne mažiau painiojama kalbant apie ariergardą. Didžiojo magistro formuotė įvardijama „pulku“¹²², taigi suvokimas, kad tai kažkoks taktinis darinys, lyg ir yra. Tačiau jo rezervinė funkcija pripažįstama tik su klaustuku¹²³. Nenučiuokiant apie trečiąjį kariuomenės ešeloną ir jo paskirtį, iš tikrųjų neaišku, ar 15–16 vėliavų galėjo būti laikomos atsargai.

¹¹⁴ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 407, išnaša 816.

¹¹⁵ Ten pat, p. 275–279 ir išnašos 172–175.

¹¹⁶ Ten pat, p. 276, išnaša 173.

¹¹⁷ Ten pat.

¹¹⁸ Ten pat, p. 352 ir 354–355, citata iš p. 355.

¹¹⁹ Ten pat, p. 392–393 ir išnaša 759.

¹²⁰ *Cronica conflictus...*, p. 20–21; *Kronika konfliktu...*, p. 8–9.

¹²¹ *Cronca conflictus...*, p. 24; *Kronika konfliktu...*, p. 11.

¹²² S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, 2010, p. 427–428.

¹²³ Ten pat, p. 424.

Labiausiai į akis krintantis liapsusas yra trijų smolenskiečių vėliavų pervadinimas pulkais. Priežastis – pasitikėjimas nacionalistinėse Žalgirio rekonstrukcijoje atsainiai vartojama karine terminija, dėl kurios susidarė klaidinga nuomonė, pakartojama „Lenkijos ir Lietuvos kare“, neva „<...> rusų nomenklatūroje priimta tuos dalinius vadinti „pulkais“ <...>“¹²⁴. Pasirinkęs, jo supratimu, „rusėnišką klasifikaciją“, Kwiatkowski, kalbėdamas apie mūšio eigą, sako: „Smolensko kontingentai (rusų karo papročiu sugrupuoti į pulkus).“¹²⁵ Iš tikrųjų rusėnų kariuomenėje, kaip ir vakariečių, pulkai buvo ne tapatūs vėliavoms, bet susidėdavo iš jų. Norintiems susipažinti su jos sandara mums rūpimu laikotarpiu, rekomenduojame Kirpičnikovo „Kulikovo mūšį“ (1980 m.)¹²⁶.

3.4. Kokį rikiavimąsi naudojo taktinis vienetas – keliomis eilėmis ar pleištu?

Bandyamas nušviesti taktinio vieneto kovinio rikiavimosi klausimą „Lenkijos ir Lietuvos kare“ taip pat virto žingsniu atgal, į miglas, tvyrojusias lenkų istoriografijoje prieš 1990-uosius. Tuomet buvo mėgėjiškai siūlomas rikiavimasis 3–4 eilėmis, *en haye* (prancūziškos kilmės dviejų raitelių eilių rikiuotė, atsiradusi XV a.), pleištu ir netgi šių rikiuočių hibridais. Atrodytų, tvirtai įrodęs pleišto naudojimą, Nadolskis turėjo padaryti galą neapibrėžtumui, tačiau, praėjus 20-iai metų, vėl skaitome: „<...> pakankamai svarbią vietą Žalgirio debatuose užėmė kovos rikiuočių ir mūšio

taktikos problematika, kurios visavertė analizė buvo pradėta tik XX a. antroje pusėje. Praėjusio amžiaus šeštame–septintame dešimtmečiuose S. Herbistas ir iš dalies S. M. Kuczyński pripažino riterių kavaleriją naudojus „aštriatvorės“ rikiuotę („*en haye*“), o po maždaug 30 metų A. Nadolskis šiai vizijai priešpriešino raitelių dalinių formavimo pleištinė-kolonine rikiuote („*szuk kolumnowo-klinowy*“) koncepciją, paremtą XIX a. prūsų karininko Gustavo Köhlerio darbu <...>.“¹²⁷ Blogiau už paviršutiniškumą (kovos rikiuotei skirtos tik kelios eilutės didžiulės apimties veikale) yra tai, kad Kwiatkowski nepasako savo verdikto pristatytų rikiavimosi atmainų atžvilgiu, todėl lieka neaišku, *en haye* ar pleištais buvo kaunamasi Žalgirio laukuose. Čia, kaip ir kitais atvejais, susiduriame su atsisakymu taikyti deramą metodologiją. Paaškinsime pavyzdžiu. Įsivaizduokime, kad šio straipsnio autoriai, norėdami papokštauti, pareiškė, jog Žalgirio mūšyje buvo panaudota „pasagos formos“ rikiuotė. Išeitų, dabar turime jau tris jos variantus? Nieko panašaus. Kadangi minėti autoriai nepagrindė savo teiginio, jų versiją reikia atmesti be jokio svarstymo. Dėl tos pačios priežasties neverta apsistoti ir prie *en haye*. O štai rikiavimąsi pleištu turime pripažinti, nes Nadolskis įrodymais pasirūpino. Daugumą jų jis paėmė iš to paties „XIX a. prūsų karininko Köhlerio“, kurio veikalo trečiojo tomo antrąją dalį Kwiatkowski įtraukė į rinktinės literatūros sąrašą¹²⁸. Išeitų – privalo žinoti, kas ten parašyta. Kaip ir tai, kad du puslapiai, kuriuose cituojami arba perpasakojami dokumentai

¹²⁴ Ten pat, p. 257, išnaša 85.

¹²⁵ Ten pat, p. 417.

¹²⁶ A. H. Кирпичников, 1980, p. 38–40 ir 50–52.

¹²⁷ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szveda, S. Szybkowski, 2010, p. 405.

¹²⁸ Ten pat, p. 789.

su XV a. pleištu pavyzdžiais¹²⁹, tegu surinktais devynioliktame amžiuje, yra vertesni už šimtą puslapių plepalų dvidešimt pirmame.

Apmaudu, kad šitaip buvo atsisakyta reikšmingiausio per pastaruosius kelis dešimtmečius lenkiškų Žalgirio tyrimų laimėjimo.

Apibendrinami Kwiatkowskio požiūri į tai, koks turėtų būti Viduramžių taktikos studijų sąlytis su bandymu rekonstruoti mūšio eigą, turime pasakyti, kad ir čia jis nuosekliai mėgina nustumti lenkų žalgiristiką atgal į bejėgystę, iš kurios ši pradėjo kapanotis. Ekdahlis pasiūlė rimtai įsigilinti į karybą, o įgytas žinias paversti įrankiu, kuriuo iš Žalgirio šaltinių išgaunama karinio pobūdžio informacija. Sugrįžimas prie Dluogošo mylėtojų ekspromtu susigalvotos „taktikos“ tokią galimybę panaikina.

4. Inovacijos – neperšokant S. M. Kuczyńskio versijos barjero

Atsisakius abiejų esminių Ekdahlio metodologinių reikalavimų – vadovautis šaltinių kritika ir karybos realijomis, belieka sėsti į nusistovėjusių Žalgirio vaizdinių balną. Kwiatkowskio atveju tai netgi ne grįžimas prie Nadolskio mūšio sampratos, kurią jis iškastravo tvirtai nepasisakęs už pleištus. „Lenkijos ir Lietuvos kare“ toliau bandoma joti ant senosios S. M. Kuczyńskio versijos nugaros. Savo mokslinius sugebėjimus Kwiatkowskis panaudoja tik šios versijos korekcijai. Neperžengiant jos užbrėžtų ribų, sėkmingiausiai yra išnagrinėti du – vyriausiosios sąjungininkų vadovybės ir nuostolių – klausimai.

¹²⁹ G. Köhler, Die Entwicklung des Kriegswesens..., Bd. 3, Abt. 2, p. 250–251.

4.1. Lenkijos karaliaus vaidmuo

Kwiatkowskis sugebėjo įtikinamai paaiškinti, kodėl Jogailą turėtume pripažinti nepertraukiamai vadovavus visoms sąjungininkų pajėgoms, po susijungimo išgygiavusioms iš Červinsko. Jis rėmėsi aki-vaizdžiu, tačiau kažkodėl ilgai ignoruotu feodalinių rangų skirtumu: nors Vytautas, demonstruodamas savo nepriklausomumą nuo Lenkijos karaliaus, nustojo mokėti jam duoklę ir ėmė tituluotis „didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu“, pavaldumas pastarajam, įvardijamam „aukščiausiuoju kunigaikščiu“, neišnyko¹³⁰. Vienas šio straipsnio autorių, išreikšdamas abejo- nę dėl vadovaujamo Vytauto vaidmens mūšyje, taip pat yra teigęs Jogailą išlikus Vytauto siuzerenu¹³¹. „Lenkijos ir Lietuvos kare“ problema analizuojama platesniame, viso žygio, kontekste, pirmiausia atkreipiant dėmesį į tai, jog Viduramžiais karalius, deleguodamas kam nors „vesti kariuomenę“ („exercitum regere“) – vadovauti jai – pats nenustodavo būti jos vadu, jei tik pats žygiuodavo kartu su ja¹³². Pacituota lotyniška frazė išduoda, kad šiuo atveju įvertintas Dluogošo aprašytas Krokuvos kalavijininko Zindramo iš Maškovičių paskyrimas vadovauti Lenkijos kariuomenei liepos 9 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio vadovavimo ribas bendros kampanijos metu Kwiatkowskis taip pat apibrėžė. Jogaila, pasak jo, buvo karalius ir vadas, o Vytautas, pripažįstantis jo, kaip aukščiausio Lietuvos kunigaikščio, virše-

¹³⁰ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybkowski, p. 339–340.

¹³¹ A. Bumblauskas, 2010, p. 66–67; A. Bumblauskas, 2013, p. 210–211.

¹³² S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybkowski, p. 340–341, išnaša 519, citata iš jos dalies, esančios p. 341.

nybę, vadovavo savo paties suorganizuotai ir atsivestai kariuomenei¹³³. Rangu skirtumo argumentu grįstas Vytauto galių apribojimas lietuvių kariuomene paverčia abejotinais bet kokius mėginimus pastarąjį laikyti „faktiniu mūšio vadu“. Taigi, Kwiatkowskiui pavyko suduoti juntamą smūgį pagrindiniam lietuviškam Žalgirio mūšio mitui, šioje vietoje taip pat paremtam Dlugošo pasakojimu.

4.2. Nuostolių klausimas

„Lenkijos ir Lietuvos kare“ nuostolių klausimas aptartas taip gerai, kad gali būti pripažįstamas vienu rimčiausių bandymų nušviesti abiejų pusių netektis visoje sunkiai beapbrėpiamoje Žalgirio istoriografijoje. Su nelengva užduotimi Kwiatkowski sėkmingai susidoroja pasirinkęs teisingą metodinį sprendimą – visų pirma remtis ankstyviausių ir patikimiausių šaltinių informacija.

Bendri mūšio nuostoliai įvertinti pasitelkus vengrų pasiuntinių laišką, datuojamą 1410 m. rugpjūčio antrąja puse, kuriame kalbama apie 8 000 nukautųjų „iš abiejų pusių“¹³⁴. Žuvusių Ordino brolių skaičius – 203 (arba 211, jei atskirai skaičiuosime vardais suminėtus žymiausius vadovaujančius asmenis) nurodytas remiantis Maastrichto nekrologu¹³⁵. Stropiai peržvelgus visų svarbiausių kryžiuočių pareigūnų sąrašą, paneigtas dalykinėje literatūroje įsigalėjęs pernelyg kategoriškas teiginys, jog mūšyje buvusi išklota visa Ordino vadovybė¹³⁶. Pripažįstami, pirmiausia atsižvelgus į Jogailos laiškus iš mūšio

lauko, nereikšmingi Lenkijos kariuomenės nuostoliai¹³⁷. Gerokai didesni, palyginti su lenkais, lietuvių praradimai grindžiami ne tik tai Tapiavos viršininko 1410 m. spalio 21 d. laišku naujam magistrui, kuriame tasai praneša, jog Vytautas turėjo netekti pusės savo kariuomenės, nes tik tai su puse grįžo namo, bet ir retai kur panaudojamu Vilniaus seniūno Manvydo pasisakymu, užfiksuotu Livonijos krašto magistro 1420 m. pranešime didžiajam magistrui, kad lietuviai tame mūšyje patyrė 10 kartų didesnių nuostolių nei priešas¹³⁸. Pagirtina, kad Kwiatkowski, kaip ir kai kurie kiti lenkų istorikai, pusės kariuomenės netekties neskuba priskirti išimtinai Žalgiriui, siūlydamas nepamiršti dizenterijos protrūkio lietuvių stovykloje Marienburgo apgulties metu¹³⁹.

Pro šalį, kalbant apie nuostolius, buvo prašauta tik tai du kartus. Didelius lietuvių praradimus mūšyje paskubėta susieti išimtinai su jų pabėgimu¹⁴⁰. Kol kas per mažai žinome apie kautynių pobūdį dešiniajame sąjungininkų sparne, kad galėtume taip tvirtinti. Be to, Šv. Kryžiaus vienuolyno metraščio Vitovo (Sochačiovo) arba X kodekse, kuriame nurodoma žuvus 4 tūkstančius kryžiuočių, Kwiatkowski išvelgė patvirtinimą, kad vengrų pasiuntinių laiško frazė „iš abiejų pusių“ reikėtų suprasti kaip nuorodą tiek kritus iš viso, o ne po tiek iš kiekvienos pusės¹⁴¹. Deja, ankstesniuose metraščio variantuose – II ir IV kodeksuose, toje vietoje tekalbama apie 4 mylių plotą, padengtą kritusiais, todėl duomenis

¹³³ Ten pat.

¹³⁴ Ten pat, p. 445 ir išnaša 1036.

¹³⁵ Ten pat, p. 437 ir išnaša 975.

¹³⁶ Ten pat, p. 438–439 ir ypač – p. 440.

¹³⁷ Ten pat, p. 447–448.

¹³⁸ Ten pat, p. 448–449 ir išnašos 1064, 1068, 1069.

¹³⁹ Ten pat, p. 448–449 ir išnaša 1065.

¹⁴⁰ Ten pat, p. 449–450.

¹⁴¹ Ten pat, p. 445 ir išnašos 1034 bei 1036.

apie 4 tūkstančius žuvusiųjų reikėtų laikyti kopijavimo metu įvelta klaida¹⁴².

Galima paminėti ir daugiau neblogų įžvalgų, susijusių su totorių vaidmeniu¹⁴³, pėstininkų vietos paieška¹⁴⁴ arba bėgančių kryžiuočių persekiojimo kryptimis¹⁴⁵. Tačiau kokybiškai Žalgirio rekonstrukcijai nušviesti antraeiles problemas nepakanka. Norint ją įgyvendinti, reikia nustatyti mūšio vietą ir įtikinamai atkurti pagrindinius jo eigos momentus.

Išvados

Apgailėstaudami turime pripažinti, kad susidūrėme su restauracijos bandymu. Veikalui „Lenkijos ir Lietuvos karas“, kad ir

koks puikus jis būtų, šiuo atžvilgiu tenka Trojos arklio, savo pilve gabenančio vakarykštę Žalgirio sampratą, vaidmuo. Nerūdijanti meilė Dlugošui privertė Kwiatkowską nuslysti atgal į tradicinės istoriografijos laukus. Visais esminiais mūšio eigos ir taktikos klausimais, kuriuos tik pabandė aptarti, jis grįžo prie S. M. Kuczyńskio. Aiškumo dėlei pateikiame lentelę.

Priminsime, kaip S. M. Kuczyńskio darbo vertę nusakė Edvardas Gudavičius: „Didelė plyta, bet trapi.“¹⁴⁶ Deja, toks apibūdinimas tinka ir naujausiai Kwiatkowskio mūšio versijai. Toliau manome, kad Žalgirio mūšio rekonstrukcija be Ekdahlis revoliucijos yra neįmanoma.

	S. M. Kuczyńskis	S. Ekdahlis	K. Kwiatkowskis
Mūšio laukas	Į pietryčius nuo koplyčios, nes Jogaila sustoja prie Laubeno ežero	Į pietvakarius nuo koplyčios, nes Jogaila atvyksta nuo Vierzighufeno (Wierzbica)	Į pietryčius nuo koplyčios, nes Jogaila sustoja prie Laubeno ežero
Stojimas į mūšį	Lenkai įstoja tik truputį vėliau nei lietuviai	Lenkai pavėluoja daugiau kaip valandą ir įstoja tik lietuviams pasitraukus	Lenkai įstoja tik truputį vėliau nei lietuviai
Lietuvių manevras / pabėgimas	Lietuviai pabėga	Lietuviai įvykdo apsimestinio bėgimo manevrą	Lietuviai pabėga
Lenkiškasis mūšio etapas	Didysis magistras stoja į mūšį prieš lenkus tik šio etapo pabaigoje	Lenkai visą laiką kovėsi prieš didįjį magistrą	Didysis magistras stoja į mūšį prieš lenkus tik antroje šio etapo dalyje
Taktinis vienetas	Vėliava	Pulkas (iš daug vėliavų)	Vėliava
Kariuomenės dalys	Samprata neaiški	Trys pagrindinės dalys arba ešelonai (<i>Treffen</i>)	Samprata neaiški
Taktinio vieneto kovos rikiuotė	Kelios eilės	Gili rikiuotė – pleištas	Kelios eilės arba pleištas

¹⁴² S. Ekdahl, 1982, p. 239–240 ir išnaša 53; S. Ekdahl, 2010, p. 228 ir išnaša 533.

¹⁴³ S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybowski, p. 340, išnaša 517, p. 410 ir išnaša 836, p. 416.

¹⁴⁴ Ten pat, p. 424 ir išnaša 910.

¹⁴⁵ Ten pat, p. 424–426.

¹⁴⁶ Televizijos laida „Būtovės slėpiniai“, tema „Tebeieškant Žalgirio“, II dalis (transliuota 1999 10 10).

BIBLIOGRAFIJA

- Błaszczyc G., 2007 – G. Błaszczyc, *Dzieje stonsunków polsko-litewskich, t. II: Od Krewa do Lublina, cz. I*, Poznań, 2007.
- Bumblauskas A., 2013 – A. Bumblauskas, „Grunwald: nierozstrzygnięte kwestie“, in: *Wielkie Księstwo Litewskie: Wspólna historia, podzielona pamięć*, Warszawa, 2013.
- Bumblauskas A., 2010 – A. Bumblauskas, „Žalgiris: neatsakyti klausimai“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 26, Vilnius, 2010.
- Cetera B., 1968 – B. Cetera, „Bitwa grunwaldzka w świetle reguł wojennych traktatu Wegecjusza“, in: *Rocznik Olsztyński*, 1968, t. 8.
- Contamine Ph., 1972 – Ph. Contamine, *Guerre, État et société à la fin du Moyen Âge. Études sur les armées des rois de France, 1337–1494: thèse de doctorat*, Paris, 1972.
- Contamine Ph., 1992 – Ph. Contamine, *War in the Middle Ages*, Cambridge, 1992.
- Ekdahl S., 2009 – S. Ekdahl, „Aufmarsch und Aufstellung der Heere bei Tannenberg/Grunwald (1410). Eine kritische Analyse“, in: *Krajobraz grunwaldzki w dziejach polsko-krzyżackich i polsko-niemieckich na przestrzeni wieków. Wokół mitów i rzeczywistości*, red. J. Gancewski, Biblioteka „Mrągowskich Studiów Humanistycznych“, Historia, Nr. 1, Olsztyn, 2009.
- Ekdahl S., 1976 – S. Ekdahl, „Die „Banderia Prutenorum“ des Jan Długosz – eine Quelle zur Schlacht bei Tannenberg 1410“, Göttingen, 1976.
- Ekdahl S., 1963 – S. Ekdahl, „Die Flucht der Litauer in der Schlacht bei Tannenberg“, in: *Zeitschrift für Ostforschung*, Bd. 12, Heft 1, 1963.
- Ekdahl S., 1982 – S. Ekdahl, *Die Schlacht bei Tannenberg 1410. Quellenkritische Untersuchungen, Bd. 1: Einführung und Quellenlage*, Berlin, 1982.
- Ekdahl S., 2010 – S. Ekdahl, *Grunwald 1410. Studia nad tradycją i źródłami*, Kraków, 2010.
- Ekdahl S., 1992 – S. Ekdahl, *Jono Dluogošo „Prūsų vėliavos“ – Žalgirio mūšio šaltinis*, Vilnius, 1992.
- Ekdahl S., 2010 – S. Ekdahl, „The Turning Point in the Battle of Tannenberg (Grunwald/Žalgiris)“, in: *Lithuanian*, vol. 56, no. 2, 2010.
- Józwiak S., Kwiatkowski K., Szweda A., Szybkowski S., 2010 – S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411*, Malbork, 2010.
- Jučas M., 1990 – M. Jučas, *Žalgirio mūšis*, Vilnius, 1990.
- Kuczyński S. M., 1972 – S. M. Kuczyński, *Spór o Grunwald. Rozprawy polemiczne*, Warszawa, 1972.
- Kuczyński S. M., 1955 – S. M. Kuczyński, *Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*, Warszawa, 1955.
- Kwiatkowski K., 2009 – K. Kwiatkowski, *Podstawy społeczne organizacji militarnej państwa zakonu krzyżackiego w Prusach (1230–1411): daktaro disertacija*, Torunės universitetas, 2009.
- Majewski W., 1967 – W. Majewski, „Wokół Grunwaldu (O preliminarzach i pierwszej fazie bitwy, o odwrocie Litwinów)“, in: *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, Nr. 4 (98), Olsztyn, 1967.
- Mikołajczak W., 2007, 2015 – W. Mikołajczak, *Grunwald 1410. Krok od kłęski*, Zakrzewo, 2007, 2015.
- Mikołajczak W., 2016 – W. Mikołajczak, „Grunwald 1410: nowe spojrzenie – czyli czego nie napisał prof. Sven Ekdahl“, in: *Mówią wieki*, 2016, marzec.
- Nadolski A., 1990 – A. Nadolski, *Grunwald. Problemy wybrane*, Olsztyn, 1990.
- Nadolski A., 1980 – A. Nadolski, „Rozważania o Grunwaldzie“, in: *Kwartalnik Historyczny*, 1980, R. 87, Nr. 2.
- Petrauskas R., 2011 – R. Petrauskas, „Rec.: Sławomir Józwiak, Krzysztof Kwiatkowski, Adam Szweda, Sobiesław Szybkowski, Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411, Malbork: Muzeum zamkowe w Malborku, 2010. 846 s.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2010, Nr. 1, Vilnius, 2011.
- Skropek M., 2010 – M. Skropek, „Rzemiosło wojenne. Jak były organizowane armie i wyprawy wojenne, jak wyposażeni zbrojni i jaką taktykę stosowano na polu bitwy?“, in: *Polityka: wydanie specjalne*, 2010, Nr. 4.
- Verbruggen J. F., 2002 – J. F. Verbruggen, *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages: From the Eight Century to 1340*, 2nd ed., Woodbridge, 2002.
- Кирпичников А. Н., 1980 – А. Н. Кирпичиков, *Куликовская битва*, Ленинград, 1980.

ŽALGIRIS' BATTLE: WHAT ANSWERS DO WE HAVE TO UNANSWERED QUESTIONS?

Alfredas Bumblauskas, Eligijus Šmidtas

S u m m a r y

The article seeks to evaluate problems linked with understanding of the sequence of events in the battle of Žalgiris in modern Polish historiography, first of all, in “Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411”. Sven Ekdahl’s methodical provisions – a necessity to follow strict critique of the sources as well as the Middle Ages warfare realities – were chosen as the basis for evaluation.

“Wojna Polski i Litwy” by the Polish authors discusses all the significant aspects of the battle: battleground location, leadership of the allies, separate entry of Lithuanian and Polish forces into the battle, Lithuanian feigned retreat manoeuvre/flight and Polish fight after the Lithuanian army’s retreat, losses etc. However, concerning the fundamental battle course of action, Annals of Długocz remain to be the most reliable source. That is why it is thought that the battle took place between the ruins of the chapel which was built to remember those killed in battle and the lake of Lauben. Moreover, the Polish forces are thought to have joined the battle almost at the same time as Lithuanians did, Lithuanians fled

the battleground (though not as far as Lithuania), the remaining Poles forces had a long fight until they faced the Grand Master’s faction and the victory against them was achieved without the support of Lithuanian forces.

Concerning warfare, the authors of “Wojna Polski i Litwy” agree that it is necessary to delve deeper into the structure of the army, as well as battle tactics. However, they hesitate to follow Ekdahl’s proposed model, which states that banners too weak to operate independently are grouped into fighting regiments (“Schlachthausen”), and the latter joined into three echelons (“Treffen”). Instead, a banner is still considered a tactical unit. Furthermore, the authors are undecided if they should adopt Ekdahl and Nadolski’s estimated wedge shape formation, like one of the two alternatives where the next one would be grouping in lines.

In conclusion it could be stated that despite some progress the “Polish-Lithuanian War” does not digress from the traditional version of the battle by S. M. Kuczyński. Is this the spell of Długocz or “Polska Ludowa”?

Įteikta 2016 05 08

Parengta skelbti 2016 06 01